

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
PRAKTISKĀS FILOZOFIJAS KATEDRA

Filozofijas bakalaura studiju programmas

3. kursa studente

Egija Circene

Stud. apl. Nr. ec08045

**ANTROPOCENTRISMA KRITIKA
ZEMES ĒTIKĀ UN DZIĻAJĀ EKOLOĢIJĀ**

BAKALaura DARBS

Darba zinātniskais vadītājs

Lekt. Mg. phil. Artis Svece

RĪGA, 2015

SATURA RĀDĪTĀJS

Anotācija.....	3
Annotation.....	3
Ievads.....	4
1. LINNS VAITS UN ANTROPOCENTRISMA VĒSTURISKĀ IZCELSME.....	7
1.1. Tehnoloģiskā progresa vēsturiskā ievirze.....	8
1.2. Kristietība un antropocentrisms.....	11
1.3. Atkāpe no antropocentrisma.....	13
2. OLDO LEOPOLDA SKATĪJUMS UZ EKOLOĢISKO PROBLĒMU CĒLOŅIEM UN PIEDĀVĀTIE RISINĀJUMI – ZEMES ĒTIKA.....	15
2.1. Dabas pašvērtība Leopolda esejās.....	17
2.2. Aktīvās atpūtas komponenti un to ietekme uz vidi.....	19
2.3. Biotiskās kopienas saglabāšana, zemes ētikas izveide.....	21
3. ZEMES ĒTIKAS IZVĒRSUMS BĒRDA KALIKOTA SKATĪJUMĀ.....	26
3.1. Ekoloģiskā izglītošana - subjektīvā vērtība un dabas pašvērtība.....	28
3.2. Radniecības apzināšanās un tās nozīme vides aizsardzībā.....	31
3.3. Ekosistēmas veselības koncepts.....	33
3.4. Zemes ētika – universāls risinājums ekoloģiskajām problēmām.....	35
3.5. „Radīšanas grāmata” Kalikota skatījumā.....	37
3.6. Amerikas indiāņu un rietumeiropisko kultūru salīdzinājums.....	41
4. DZIĻĀS EKOLOĢIJAS PAMATI.....	43
4.1. Pašrealizācija kā atbilde antropocentriskajam pasaules uzskatam.....	44
4.2. Dziļās ekoloģijas astoņi pamatprincipi.....	47
Secinājumi.....	50
Literatūras saraksts.....	51

ANOTĀCIJA

Galvenie jautājumi, kas tiek risināti darbā „Antropocentrisma kritika zemes ētikā un dziļajā ekoloģijā”, ir antropocentriskā pasaules skatījuma ietekme uz ekoloģisko problēmu veidošanos, antropocentriskā skatījuma vēsturiskā izcelsme, antropocentrisma kritika, salīdzinājums ar ekocentrisko skatījumu un iespējamie ekoloģisko problēmu risinājumi vides ētikas kontekstā.

Pētījumā izmantota Linna Vaita piedāvātā antropocentrisma kritika. Tiek apskatīta dabas pašvērtības problēma, pamatojoties uz zemes ētikas teorētiskajām nostādnēm Oldo Leopolda un Bērda Kalikota darbos. Šim nolūkam tiek analizēti arī dziļās ekoloģijas pamatprincipi Ārnes Nesa esejās. Darbā aplūkota pašrealizācijas idejas nozīme dziļajā ekoloģijā.

ANNOTATION

The main questions that are contemplated in bachelor thesis *The criticism of anthropocentrism in the land ethic and deep ecology* are as follows: the impact of anthropocentric world view on the forming of ecological problems, the historical origins of anthropocentric view, the criticism of anthropocentrism, a comparison with ecocentrism and the possible solutions of ecological problems in the context of environmental ethics.

Lynn White's criticism of anthropocentrism has been used in the research. A contemplation on nature's intrinsic value has been done, based on the theoretical fundamentals of land ethic in Aldo Leopold's and Baird Callicott's works. For this very purpose an analysis of the basic principles of deep ecology in Arne Næss' works and the meaning of self-realization in deep ecology is included.

IEVADS

Šobrīd cilvēce ir nonākusi tādā vēsturiskajā punktā, kur ir sācies dabiskais veco vērtību pārvērtēšanas process – piesārņojums, citu sugu īpatņu nesaudzīga ekspluatācija, resursu tuvošanās izsīkumam vairs nav tikai nedaudzu entuziastu problēma, par to runā neskaitāmas vides aizsardzības kustības visā pasaulē, un šī ir vienmēr aktuāla tēma masu medijos. Mēs, civilizētā pasaule, pavadām daudz laika, cīnoties ar gadsimtiem ilgu postījumu sekām, bet vēl joprojām tiek radītas aizvien jaunas vides problēmas. Kas ir jāmaina kolektīvajos uzskatos par dabas un cilvēka attiecībām, lai pārvarētu šo sāpīgo vēstures posmu? Kāpēc īslaicīgs, materiāls ieguvums ir svarīgāks par bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu?

Šīs problēmas atšķetināšanai vides ētikā tiek izdarīts nošķīrums starp diviem pretējiem pasaules skatījumiem: antropocentrismu un ekocentrismu. Antropocentrisms ir skatījums, kurā cilvēkam tiek piedēvēta centrālā vai nozīmīgākā loma uz planētas.¹ Tas ir ļoti izplatīts rietumu reliģijās un filozofijā. Šajā skatījumā cilvēkam tiek piedēvēta pašvērtība, kamēr visa pārējā daba ir tikai resursi, kuru vērtību nosaka to noderīgums cilvēka vēlmju un vajadzību apmierināšanai. Antropocentriskā pasaules skatījuma izcelsme tiek saistīta ar „Bībeles” „Mozus pirmo grāmatu”, kur tiek aprakstīts pasaules radīšanas mīts. Skandalozu lomu radīšanas mīta analizē un antropocentrisma kritikā izpelnījies viduslaiku vēstures profesors Linns Vaits (*Lynn White*) ar savu rakstu „Mūsu ekoloģiskās krīzes vēsturiskā izcelsme”².

Ekocentrisms, pretstatā antropocentrismam, ir skatījums, kur dabai piemīt morāla vērtība, neatkarīgi no tā, vai daba apmierina cilvēka intereses.³ Tās nozīmīgumam vajadzētu tikt apzinātam un aizsargātam, veidojot ekocentrisku ētisko sistēmu un novēršot ekoloģisko problēmu rašanos. Ekocentrisma piekritēji bieži kritizē antropocentrismu un apgalvo, ka tas ir planētas ekoloģiskās krīzes cēlonis. Pirmos soļus ekocentrismā veica tādi mežonīgās dabas aizstāvji kā Džons Muirs (*John Muir*) un Oldo Leopolds (*Aldo Leopold*). Leopolds ar savu eseju apkopojumu „Smilšu grāfistes kalendārs un citas skices par dažādām vietām”⁴ ielika zemes ētikas pamatus.

---

¹ **Boslaugh, S.E.**, *Anthropocentrism* // <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/27493/anthropocentrism> [Skat. 20. 03. 2015.]

² **White, L., Jr.** *The historical roots of our ecologic crisis.* // **Spring D., Spring E. (eds.)** *Ecology and religion in history.* New York: Harper and Row, 1974. // <https://www.uvm.edu/~gflomenh/ENV-NGO-PA395/articles/Lynn-White.pdf> [Skat. 16.03.2015.]

³ **Lambert, A.**, *Ecocentrism* // *Encyclopedia of Environmental Issues*, Revised Edition. Salem Press. 2011.

⁴ **Leopold A.**, *A Sand County Almanac: With Other Essays on Conservation from Round River.* Edition 2. New York: Oxford University Press, 1966.

Zemes ētika ir tāds ētikas novirziens, kas apskata cilvēka attiecības ar zemi, tas ir, ne tikai ar augsni, ģeoloģiskiem objektiem vai noteiktu ģeogrāfisko teritoriju, bet arī ar augiem un dzīvniekiem, kas to apdzīvo. Dabas objektiem piemīt pašvērtība, un cilvēkam ir jāattīsta biotiskās kopienas locekļa apziņa, lai atbildīgi izmantotu dabiskos resursus.

Leopolda zemes ētikai teorētiskās aprises piešķīris amerikāņu filozofs Bērds Kalikots (*Baird Callicott*). Viņš arī kritizējis antropocentrismu⁵, taču nav atbalstījis Linna Vaita kristīgā radīšanas mīta interpretāciju. Viens no svarīgākajiem zemes ētikas mērķiem ir bioloģiskās daudzveidības saglabāšana. Bioloģiskā daudzveidība nozīmē ģenētisko, sugu un ekosistēmu dažādību, kāda izveidojusies evolūcijas gaitā.⁶

Ekocentrisko ētiku turpināja pilnveidot arī norvēģu filozofs Ārne Ness (*Arne Næss*), un 1972. gadā viņš ieviesa terminu „dziļā ekoloģija”, lai apzīmētu ētikas novirzienu, kas cilvēka attiecības ar dabu aplūko dziļāk nekā antropocentriskā ētika.⁷ Arī šeit ļoti nozīmīga ir bioloģiskās daudzveidības saglabāšana un dabas pašvērtības apzināšanās.

Bakalaura darbā „Antropocentrisma kritika zemes ētikā un dziļajā ekoloģijā” tiek apskatīta antropocentriskā pasaules skatījuma nozīme planētas ekoloģiskās krīzes rašanās procesā. Tiek noskaidrota antropocentriskā skatījuma izcelsme un meklēti veidi, kā šo skatījumu aizvietot ar ekocentrisko. Tiek apskatītas arī versijas ekocentriskas vides ētikas pielietošanai dabas aizsardzībā.

Bakalaura darbu veido četras nodaļas. Pirmā nodaļa „Linns Vaitis un antropocentrisma vēsturiskā izcelsme” ir veltīta Linna Vaita antropocentrisma kritikai. Tiek noskaidrots, kādi vēstures posmi un tehnoloģiskie jaunievedumi iezīmē spēcīgākās izmaiņas cilvēka mijiedarbībā ar vidi. Tiek apskatīts šo vēstures posmu ideoloģiskais raksturs un meklēti filozofiskie skatījumi, kas to aizstātu.

Otrā nodaļa „Oldo Leopolda skatījums uz ekoloģisko problēmu cēloņiem un piedāvātie risinājumi – zemes ētika” pierāda dabas pašvērtību zemes ētikas kontekstā un aplūko zemes ētikas pamatnostādnes.

Trešajā nodaļā „Zemes ētikas izvērsums Bērda Kalikota skatījumā” tiek aplūkota zemes ētikas filozofiskā puse, kādu to parāda Bērds Kalikots. Tiek analizētas vairākas pieejas dabas un tās veselības pašvērtības pierādīšanai un vides problēmu estētiskais un ekonomiskais raksturs.

---

⁵ **Callicott, J.B.**, *Genesis and John Muir* // **Callicott, J. B.**, *Beyond the Land Ethic : More Essays in Environmental Philosophy*. Albany, N.Y.: State University of New York Press, 1999.

⁶ **Faith, D.P.**, *Biodiversity* // plato.stanford.edu/entries/biodiversity/ [Skat. 28. 03. 2015.]

⁷ **Barnhill, D.L.**, *Deep ecology* // *Encyclopedia of Environmental Issues*, Revised Edition. Salem Press. 2011.

Aplūkotas arī vairākas radīšanas mīta interpretācijas, kuras atšķiras viena no otras ar antropocentriskās pozīcijas ticamību. Visbeidzot, tiek meklēta arī atkāpe no antropocentriskā skatījuma pasaules kultūrās, un šim nolūkam apskatīta Amerikas indiāņu kultūra.

Ceturtnā nodaļa „Dziļās ekoloģijas pamati” parāda pavisam neantropocentrisku vides ētikas novirzienu. Tiek apskatīta dziļā ekoloģija Ārnes Nesa skatījumā, tās reliģiski ideoloģiskie pamati, dziļās ekoloģijas pamatprincipi un praktiskie ieteikumi ekoloģisko problēmu risināšanā.

Bakalaura darba mērķis ir noskaidrot cēloņus pašreizējām cilvēka attiecībām ar dabu, pierādīt, ka šādas attiecības nav ētiski pareizas, un apskatīt iespējamās alternatīvas, kas varētu novērst ekoloģiskās problēmas nākotnē.

1. LINNS VAITS UN ANTROPOCENTRISMA VĒSTURISKĀ IZCELSME

Šajā nodaļā tiks analizēts Linna Vaita (*Lynn White Jr.*) skandalozais raksts „Mūsu ekoloģiskās krīzes vēsturiskā izcelsme”⁸, un tiks noskaidrots, kāds pasaules skatījums „vainojams” pie tās ekoloģiskās situācijas, kāda ir iestājusies.

Linns Vaits ir plaši pazīstams kā viens no antiantropocentriskās ētikas ievirzes iedvesmotājiem⁹, viņa vēsturnieka skatījums atklāj, uz kādiem reliģiski ideoloģiskajiem pamatiem veidojies tehnoloģiskais progress un pastāvošais dabas ekspluatācijas apjoms. Tehnoloģiskā progresa norise tiek analizēta pirmajā apakšnodaļā „Tehnoloģiskā progresa vēsturiskā ievirze”. Kādi bija galvenie jaunatklājumi, kas palielināja izmantoto dabas resursu apjomu? Kādi vēstures posmi iezīmē spēcīgākās izmaiņas cilvēka mijiedarbībā ar vidi?

Otrā apakšnodaļa „Kristietība un antropocentrisms” ir veltīta cilvēka attieksmes pret dabu reliģiski ideoloģiskajiem motīviem un to izcelsmei un izpausmēm, attīstoties zinātnei un tehnoloģijām. Tieši šī kristietības un antropocentrisma sasaistīšana ir izpelnījies autoram vislielāko uzmanību. Šeit svarīgākie jautājumi ir:

kāda pasaules uztvere veidojusi mūsu attiecības ar dabu;

kas ietekmējis šīs uztveres veidošanos;

kādu iespaidu tas atstāj uz mūsu attiecībām ar dabu?

Kad šie jautājumi ir atrisināti, atliek tikai atrast atbilstošāko metodi ekoloģiskās krīzes apturēšanai. Tāpēc trešajā apakšnodaļā „Atkāpe no antropocentrisma” tiek aplūkots Linna Vaita piedāvātais risinājums. Vai nesaudzīgā dabas ekspluatācija ir novēršama tikai ar zinātnes un tehnoloģijas palīdzību vai tomēr nepieciešama arī pasaules skatījuma nomaiņa? Ja ir nepieciešama, tad kāds pasaules skatījums būtu vispiemērotākais šī mērķa sasniegšanai? Vai Vaits vispār piedāvā kaut ko kristīgā antropocentrisma vietā?

---

⁸ White, L., Jr. *The historical roots of our ecologic crisis.* // Spring D., Spring E. (eds.) *Ecology and religion in history.* New York: Harper and Row, 1974. // <https://www.uvm.edu/~gflomenh/ENV-NGO-PA395/articles/Lynn-White.pdf> [Skat. 16.03.2015.]

⁹ Minteer, B.A. *Anthropocentrism.* // Callicot J.B., Frodeman, R. (eds.) *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy.* Vol. 1. Macmillan Reference USA, 2009. P. 59

1. 1. Tehnoloģiskā progresa vēsturiskā ievirze

Lai noskaidrotu mūsu planētas ekoloģiskās krīzes iedabu un nonāktu pie samilzušo problēmu atrisinājuma, nepietiks ar atsevišķu vainīgo saukšanu pie atbildības, kā to dara, piemēram, vides aizsardzības organizācijas. Linns Vaits ar savu plaši pazīstamo rakstu „Mūsu ekoloģiskās krīzes vēsturiskā izcelsme” paskaidro, ar ko tieši planēta ir *izpelnījusi* tik nesaudzīgu attieksmi no savu iemītnieku puses. Kas ir vainojams pie šīs attieksmes lielās popularitātes un kāpēc? Kādi vēsturiskie procesi to pamato?

Mēs esam tehnoloģiski attīstīta civilizācija, kura balstās uz apjomīgas dabisko resursu patērēšanas. Mēs ne tikai izlietojam, bet arī radām milzīgu piesārņojuma apjomu uz zemes, gaisā un okeānos. 2014. gadā veiktā pētījumā noskaidrots, ka pasaules okeānos tobrīd atradušies vismaz 5,25 triljoni plastmasas priekšmetu, kuri svēruši apmēram 268 940 tonnas.¹⁰ Vides aizsardzības organizācijas jau labu laiku cenšas popularizēt metodes, kā samazināt kaitējumu planētai un citiem dzīvajiem organismiem, taču lielākā daļa cilvēces turpina izmantot vecās, piesārņojumu un citu kaitējumu radošās tehnoloģijas un īpaši lēni sairstošus materiālus vai izlikties nemanām šādu rīcību sekas. Lai saprastu, kā esam nonākuši šajā situācijā, derētu ielūkoties tehnoloģisko jaunievedumu vēsturē un identificēt galvenos atskaites punktus. Linns Vaits šeit uzsver industriālās revolūcijas nozīmīgumu¹¹ – tehnoloģijas beidzot ļauj uzvarēt senajā cīņā starp dabu un cilvēku, un sākas apjomīga tās ekspluatācija. Viņš akcentē arī jēdziena „ekoloģija” parādīšanos angļu valodā 1873. gadā (jēdzienu jau 1866. gadā ieviesis vācu biologs Ernsts Haeckels¹²).

Industriālā revolūcija šeit kalpo par sliexsni vēstures posmam, kurā cilvēks vairs nejūtas atkarīgs no spējas pārvarēt dabas noliktos šķēršļus, cilvēks izvēlas, cik ļoti pakļaut dabu savām iegribām. Šķēršļu vairs nav, ir tikai nepilnīgi izstrādātas tehnoloģijas. Varam tikai iztēloties, cik milzīga atšķirība novērojama starp ekoloģisko krīzi pirms pusotra gadsimta un šodien - dabisko resursu patērēšanas un piesārņojuma radīšanas intensitāte turpina pieaugt, gluži kā ir pieaugusi sava veida drošības sajūta, cilvēcei aizvien vairāk apliecinoties kā dabu pakļaujošam spēkam.

¹⁰ Borerro, J.C., Carson, H.S, Eriksen, M., Galgani, F., Lebreton, L.C.M., Moore, C.J., Reisser, J., Ryan, P.G., Thiel, M. *Plastic Pollution in the World's Oceans: More than 5 Trillion Plastic Pieces Weighing over 250,000 Tons Afloat at Sea.* // *PLoS ONE*, Volume 9, Number 12, 2014. P. 7

¹¹ White, L., Jr. P. 1

¹² Egerton, F. N., *History of Ecological Sciences, Part 47: Ernst Haeckel's Ecology* // *Bulletin of the Ecological Society of America*, Volume 94, Number 3, 2013. // http://esapubs.org/bulletin/current/history_list/history47.pdf [Skat. 25. 03. 2015.] P. 226

19. gadsimta pirmajā pusē un vidū industriālās revolūcijas augļi bija jūtami kā ekonomiskais uzplaukums visos sabiedrības slāņos.¹³ Linns Vaits parāda attiecības starp zinātni un tehnoloģiju kā šķiru cīņu¹⁴ – kamēr zinātne bija tradicionāli aristokrātiska, spekulatīva un intelektuāla, tehnoloģija bija empīriskā, uz darbību orientēta un piemērota zemākajai klasei. Viņš norāda, ka demokrātijas uzvara nozīmēja zinātnes funkcionalizēšanos, tās mērķis vairs nebija izskaidrot dabas procesus, bet likt lietā iegūtās zināšanas, lai vairotu ražošanas efektivitāti un peļņu un neierobežoti iegūtu un izplatītu dabiskos resursus.

Nenoliedzami, ka rietumi ir mūsdienu tehnoloģiskais šūpulis – ražošanas automatizācija, jauni transporta veidi un dabisko resursu iegūšanas metodes. Rietumnieki bija tik tehnoloģiski pārāki par visām pārējām planētas kopienām, ka varēja atļauties tās paverdzināt, izlaupīt resursus un atņemt dzimtās zemes, vienlaicīgi apgūstot vietējās tehnoloģijas un savām vajadzībām izplatot ārpus dabiskās vides noteiktas augu un dzīvnieku sugas. Šī pārbagātība arī nodrošināja turpmāko ambīciju piepildījumu – jauniegūtais tehnoloģiju un resursu apjoms šķita teju neizsmeļams.

Vaits salīdzina agrīnās tehnoloģiskās metodes ar jaunākām¹⁵ un kā nozīmīgu pavērsienu min jaunu augsnes apstrādes veidu, kas parādījās 7. gadsimta otrajā pusē. Ja iepriekšējā zemes aršanas tehnoloģija nepieļāva lielus apjomus un tika saražots tikai vienai ģimenei nepieciešamais, tad ar jauno tehnoloģiju katrs saņēma pēc ieguldīto resursu daudzuma – tā kā zemes apstrādei ar jauno instrumentu bija vajadzīgi vismaz astoņi vērši, katrs saņēma pēc ieguldīto vēršu skaita, un vajadzības vietā par prioritāti kļuva iespējamās jaudas īstenošana. Šī tendence vēl joprojām nav novecojusi, bet gan izplatījusies visās ražošanas nozarēs - produkta realizācijas procesā ir prioritāra nevis praktiskā efektivitāte, bet kvantitāte un peļņa.

Tādējādi rodas jautājums: kāpēc tehnoloģiski un zinātniski attīstītās rietumu civilizācijas jau sākotnēji nepamanīja ekoloģiskās krīzes aizmetņus un turpināja *aukstasinīgi* ekspluatēt dabu? Kāpēc ekonomiskais izdevīgums tika vērtēts augstāk nekā augu un dzīvnieku vajadzība pēc veselīgas ekosistēmas? Kā jau tika noskaidrots iepriekš, arī 7. gadsimta zemnieka prioritāte vairs nebija izdzīvošana, bet gan vispārējā īpašuma pavairošana. Atbildīga pasaules uztvere būtu novērsusi šo situāciju, taču tās vietā valdīja antropocentriskais dogmatisms.

---

¹³ **Klassen, J.**, *Industrial Revolution*. Research Starters Sociology (Online Edition), 2009. // <http://datubazes.lanet.lv:3541/eds/detail/detail?sid=386e1611-04f7-4a6b-9bb9-f8b6e78f07cb%40sessionmgr4005&vid=40&hid=4108&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#db=ers&AN=89185541> [Skat. 25. 03. 2015.]

¹⁴ **White, L., Jr.**, P. 2

¹⁵ Turpat. P. 3

Šajā apakšnodaļā tika noskaidroti nozīmīgākie pavērsieni tehnoloģiskā uzplaukuma laikmetā un apskatītas noteicošās ģeogrāfiskās un etniskās tendences. Kā viduslaiku vēstures speciālists, Linns Vaits akcentē agrikultūras uzplaukumu kā indikatoru pārejai no viena pasaules skatījuma uz citu. Kolonizācijas „ēra” uzrāda šī skatījuma etnisko un reliģisko izcelsmi. Industriālā revolūcija ir antropocentrisma uzplaukums, tas pagrieziena punkts, pēc kura šķiet, ka cilvēka iespējām vairs nav nekādu robežu.

1.2. Kristietība un antropocentrisms

Antropocentriskais pasaules skatījums nozīmē, ka cilvēks tiek pozicionēts kā radības kronis. Tā rezultātā cilvēka vajadzības tiek nostādītas augstāk nekā visu pārējo sugu vajadzības. Cilvēks tiecas norobežoties paša radītajā pasaulē, aizmirstot, ka pastāv arī kaut kas ārpus viņa pārstāvētās sociālās realitātes robežām, ka citas dzīvās būtnes nav tikai priekšmeti vai ka mežs nav tikai celuloze. Šajā apakšnodaļā tiks noskaidrota antropocentrisma vēsturiskā izcelsme, kādu to redz vēsturnieks Linns Vaits.

Viena no postošākajām parādībām cilvēces vēsturē ir kolonizācija. Tās rezultātā tika iznīcinātas iezemiešu kultūras, noplicināti dabiskie resursi, izjaukts līdzsvars starp augu un dzīvnieku sugām, atsevišķas no tām padarot izmirušas un ieviešot invazīvās, un ievērojami palielināts populācijas blīvums iekarotajās teritorijās, pazeminot dabas spēju atjaunoties.

Par kolonizācijas pamatojumu, vismaz sākotnēji, eiropieši izmantoja nekristīgo mežoņu izglītošanu tādās jomās kā reliģija, sabiedriskā etiķete un agrrikulturāli attīstīto rietumu zemnieku vērtības. Kolonisti nāca ar krustu un šaujampulveri un sludināja savu pārkumu visos bioloģiskās daudzveidības līmeņos. Vaits apgalvo, ka „kristietība ir antropocentriskākā reliģija, kādu pasaule ir redzējusi”¹⁶ un pie tā ir vainojama lineārā laika uztvere cikliskās vietā un bibliskais pasaules radīšanas mīts.

Dievs radīja cilvēku pēc sava tēla un līdzības un deva tam valdīt pār zemi un visu, kas atrodams zemes virsū, ūdeņos un gaisā. Viņš radīja arī sievieti un novēlēja abiem vairoties un pakļaut visas dzīvās radības.¹⁷

Visaugstākais spēks bija nodevis planētu ar visu tās bioloģisko daudzveidību cilvēku ziņā, it kā tie būtu Dieva vietnieki zemes virsū, dodot tiem neierobežotas valdījuma tiesības. Pat racionālisma uzvara nav nodrošinājusi atbrīvošanos no kristīgā dogmatisma un norobežošanās no dabas. Citiem organismiem pašvērtība nepiemīt, līdz ar to nav nepieciešams just neko vairāk par vienaldzību, ja tos nevar nekādā veidā ekspluatēt. Dievs un baznīcas pasludinātie svētie dzīvo savā transcendentālajā realitātē nevis uz Zemes, turpretī pagāniskajā pasaulē pār cilvēku valdīja dabas gari, no kuru labvēlības bija atkarīga tā izdzīvošana. Tieši šīs personiskās attiecības ar dabas objektiem un parādībām bija tas, kas pietrūka, sākoties tehnoloģiskā progresa laikmetam.

---

¹⁶ Turpat. P.4

¹⁷ **Von Rad, G.**, *Genesis: A Commentary*. Westminster (Philadelphia): John Knox Press, 1973. P. 48

Tomēr mūsdienās ir daudzi Vaita oponenti, kas apgalvo, ka „Radīšanas grāmatas” ietekme uz kristieša domāšanu nav nemaz tik liela. Piemēram, Amerikas protestantu kopienā veikta aptauja uzrāda, ka tikai 11 procenti aptaujāto tic burtiskai „Bībeles” interpretācijai.¹⁸ Jāņem gan vērā, ka protestantisms salīdzinoši ir ļoti liberāls un starp dažādām konfesijām varētu pastāvēt milzīga atšķirība.

Linns Vaitis gan neapgalvo, ka visi reliģiskie skatījumi pamudina nodoties aktīvai dabas iekarošanai, viņš piedāvā nošķirumu starp rietumniecisko, morāli sludinošo skatījumu un grieķisko pieeju, kas vairāk tendēta uz pašatklāsmi un intelektuālismu.¹⁹ Vēlāk gan arī rietumu pasaulē parādījās uzskats, ka dabas objektiem, kā Dieva radītiem sarežģītiem mehānismiem, piemīt ne tikai simboliska nozīme. Tomēr zinātne turpināja kalpot baznīcai un uz šī fona arī evolucionēja.

Alans Vatss (*Alan Watts*), austrumu reliģiski filozofisko sistēmu pētnieks un popularizētājs, kopīgā lekcijā ar Linnu Vaitu²⁰ kā vienu no galvenajiem kristīgās domas trūkumiem uzsver nespēju pieņemt realitāti visā tās pilnībā. Kristīgā, rietumnieciskā tradīcija māca izvairīties no nepatīkamā, galvenokārt, no idejas par to, ka cilvēku no dzīvnieka atšķir tikai kultūra, ka mēs esam tādi paši bioloģiski organismi kā pārējie dzīvnieki. Cilvēks atsakās vienkārši atdot savu ķermeni atpakaļ ekosistēmai, tas tiek noglabāts īpašā veidā un īpašā vietā. Cilvēks nevēlas pilnībā piedalīties kopīgajā barības ķēdē, tas vēlas mūžīgi palikt tās pavēlnieks, lai arī dvēsele ir nemirstīga un pēc nāves nonāk transcendentālajā realitātē, kur nav nekādas nozīmes, kas notiek ar tās mirstīgo čaulu. Nāve ir cilvēka vislielākais ienaidnieks; cilvēks ir iedomājies sevi augstāku par dzīvniecisko, par pārvaldnieku, ko iecēlis pats Dievs, bet kurš pats nekad nevarētu kļūt par dievišķu, ekstātisku būtni.

Linns Vaitis uzskata, ka pie mūsu ekoloģiskās krīzes ir vainojams antropocentriskais pasaules uzskats. Šī uzskata izcelsme ir atrodama „Pirmajā Mozus grāmatā”, kur Dievs rada cilvēku un novēl tam valdīt pār visiem augiem un dzīvniekiem. Kristietība kā valdošā reliģija rietumos visu tehnoloģiskā progresa attīstības gaitu ir vainojama pie tās norises īpatnībām.

---

¹⁸ **Djupe, P. A., Hunt, P. K.**, *Beyond the Lynn White Thesis: Congregational Effects on Environmental Concern // Journal for the Scientific Study of Religion*, Volume 48, Number 4, 2009. P. 674

¹⁹ **White, L., Jr.**, P. 4

²⁰ **Watts A., White, L. Jr.**, *Ecological crisis : religious cause and religious solution* (talks and discussion at the First Unitarian Church in San Francisco, Los Angeles), Pacifica Radio Archive, 1971. // <https://youtu.be/OPMpgp-8NM0> [Skat. 28. 03. 2015.]

1.3. Atkāpe no antropocentrisma

Tā kā ir noskaidroti mūsu ekoloģiskās krīzes cēloņi, atliek tikai atrast tai risinājumu.

Dažādu konfesiju pārstāvju pasaules redzējums mēdz atšķirties tikai pavisam nedaudz, tomēr kristietība neaprobežojas ar izolēšanos antropocentriskajā dogmatismā, un šeit Linns Vaits apskata reliģisko misticismu.²¹ Viņš izmanto piemēru ar Asīzes Francisku, kuru 1979. gadā Romas pāvests Jānis Pāvils II pasludināja par Ekoloģijas Svēto Aizbildni.²² Asīzes Francisku apvij tādas leģendas kā Dieva vārda sludināšana putniem, kuri, viņa balss toņa saviļņoti, klausījušies, un neganta vilka samierināšana ar ciematniekiem, liekot tam apzināties savu pazemību reliģiskās morāles priekšā.²³ Lai arī cilvēka dominance pār dzīvnieku saglabājas, šīs ir miermīlīgas un cieņpilnas attiecības, kurās svarīgi atcerēties, ka dievišķu prieku izjūt visa radība, nevis tikai tās kronis. Vaits šo skatījumu sauc par īpašu panpsihisma formu²⁴.

Lai arī panpsihisms, kā mentālu stāvokļu piedēvēšana visiem dabas objektiem, ļoti līdzinās animismam, tas tomēr nav gluži šamaniskais pagānisms, kāds valdīja aizvēsturiskajā pasaulē. Asīzes Franciska panpsihisms ir drīzāk sava veida dabiskā vienlīdzība (lai arī kristīgais konteksts nepieļauj pilnīgu vienlīdzību) nekā pazemība dabas parādību pārspēka priekšā.

Linns Vaits neaicina tehnoloģiski attīstīto pasauli pievērsties animismam, bet viņš mudina atvērt durvis jaunai pasaulei, kurā vairs nevalda antropocentriskais dogmatisms. Iedomīgā attieksme pret dabu, kurai vērtību piešķir tikai cilvēka vajadzība pēc resursiem, komforta vai estētiskas baudas, neiederas pasaulē, kur tiek neapdomīgi sagrautas veselas ekosistēmas. Tā kā antropocentriskais pasaules skatījums ir pamatīgi iesakņojies gan zinātnē, gan tehnoloģijā un ir ekoloģiskās krīzes pamatcēlonis, arī atrisinājumam jābūt reliģiski ideoloģiskam. Iespējams, jāsāk ar atklāsmi, ka ir tikusi piemirsta zināma dabas pašvērtība.

Linna Vaita raksts „Mūsu ekoloģiskās krīzes vēsturiskā izcelsme” ir viens no mēģinājumiem konstatēt racionālus cēloņus problēmai, kura, nenoliedzami, pastāv un apdraud ne tikai šīs planētas floru un faunu, bet arī pašu „radības kroni”, cilvēku, kura interesēs būtu turpināt baudīt veselīgu dzīvi uz šīs planētas. Daļa cilvēku jūtas labi, baudot dabisko estētiku - atrodoties mežā vai aplūkojot dabiskas ainavas, ieelpojot svaigu gaisu, peldoties tīrās upēs. Tad kāpēc mēs,

---

²¹ White, L., Jr., P. 5

²² Cunningham, L., *Saint Francis of Assisi. Italian saint* // *Encyclopedia Britannica* // <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/216793/Saint-Francis-of-Assisi> [Skat. 25. 03. 2015.]

²³ Feister J., *Stories About St. Francis and the Animals* // <http://www.americancatholic.org/Features/Francis/stories.asp> [Skat. 25. 03. 2015.]

²⁴ White, L., Jr., P. 6

kā cilvēku sugas kolektīvais kopums, diezgan mērķtiecīgi virzāties uz to, ka tā visa kļūst aizvien mazāk? Cilvēka attieksme pret dabu sakņojas tās ticību sistēmā, tāpēc, lai atrisinātu problēmu, ko radījis antropocentrisms, ir jāmeklē antropocentrisma alternatīvas – pasaules uzskati, kas nenostāda cilvēka egocentrismu un ekosistēmas ekspluatāciju par ideoloģisko pamatu, kas attaisnotu visas mūsu rīcības. Linns Vaits pretstata kristīgo ideoloģiju un tās misticismu (kam ir daudz kopīgu iezīmju ar visu pasaules lielāko reliģiju misticismu). Asīzes Francisku raksturo nevis nošķīrums starp cilvēku un dabu, bet gan visa dzīvā vienotības apziņa.

Lai arī Linns Vaits neaicina cilvēkus atgriezties pie animisma vai par burtisku piemēru ņemt Asīzes Francisku, aicinājums ir skatīties uz pasauli „plašāk” – redzēt visu dzīvo kā vienotu sistēmu un atteikties no antropocentriskās ideoloģijas, kas radījusi šo nošķīrumu.

Ļoti iespējams, tas arī ir mūsu sugas lielākais izaicinājums un nozīmīgs solis evolūcijā – apvienot cilvēka ģenialitāti, radot tehnoloģijas, kas spēj uzlabot dzīves kvalitāti, un tajā pašā laikā saprātīgi un ar cieņu izturēties pret ekosistēmu, kuras daļa mēs esam.

2. OLDO LEOPOLDA SKATĪJUMS UZ EKOLOĢISKO PROBLĒMU CĒĻONĒM UN PIEDĀVĀTIE RISINĀJUMI – ZEMES ĒTIKA

Donalds Vorsters (*Donald Worster*) Oldo Leopoldu apraksta kā naturālistu.²⁵ Viņš tiek raksturots kā pētnieks, kura mērķis ir fiksēt izmaiņas dabā un kultūrā, neaizmirstot, ka abas atrodas pastāvīgā mijiedarbībā. Mežonīgā daba Leopoldam ir sava veida nacionālās vēstures liecība. Tas, ka cilvēks ir intelektuāli attīstīts un kulturāls dzīvnieks, neatņem viņam dzīvnieka statusu. Šis nošķirums starp cilvēku un dabu rada izolēšanos civilizētajā realitātē un nespēju pienācīgi novērtēt savu saimniecisko darbību ietekmi uz vidi. Pirms Leopolda neantropocentriska vides ētika vēl nebija īstenota.²⁶ Problemātiski bija tas, ka nebija tāda ētikas novirziena, kas apskatītu cilvēka attiecības ar citām sugām un vidi – ētika runāja tikai par attiecībām cilvēku kopienas kontekstā. Leopolds tiecas apvienot to, kas bijis nošķirts tikai ideoloģiskā līmenī – ekoloģiski mēs visi veidojam vienu veselu sistēmu, kur ikvienai daļai ir specifiska nozīme bioloģisko transformāciju virknē.

Šīs nodaļas mērķis ir aplūkot Oldo Leopolda eseju apkopojumu „Smilšu grāfistes kalendārs un citas skices par dažādām vietām”²⁷ un aprakstīt zemes ētikas pamatnostādnes, kādas sniedz autors. Leopolds gan stāsta par sevis paša novērojumiem dabā, savā jaunībā piedaloties medībās, gan norāda uz to, ka dabā nav lieks pilnīgi nekas, lai arī kā ar progresā ideju pārņemtie cilvēki tam varētu nepiekrīst. Tādējādi sakropļojot vai iznīcinot jebko no savvaļas faunas vai floras, tiek izjaukts viss kopējais dabas līdzsvars.

Pirmā apakšnodaļa „Dabas pašvērtība Leopolda esejās” ir veltīta „Smilšu grāfistes kalendāra” pirmajām divām daļām kā mudinājumam skatīties uz dabas objektiem kā uz tādiem, kam piemīt pašvērtība. Vai spēja identificēties ar kalnu vai mirstošu vilku rosina domāt par pašvērtību? Kādu iespaidu uz vidi atstāj cilvēka saimnieciskā darbība, un vai zaudējumi ievērojami nepārsniedz ieguvumus?

---

²⁵ **Worster, D.**, *Environmental history: Leopold and the changing landscape of history* // **Knight, R. L., Meine, C. (eds.)**, *The Essential Aldo Leopold : Quotations and Commentaries*. Madison, Wisconsin : University of Wisconsin Press, 2006. P. 237

²⁶ **Callicott, J.B.**, *Land Ethics: Into Terra Incognita* // **Knight, R. L., Meine, C. (eds.)**, *The Essential Aldo Leopold : Quotations and Commentaries*. Madison, Wisconsin : University of Wisconsin Press, 2006 P. 296

²⁷ **Leopold A.**, *A Sand County Almanac: With Other Essays on Conservation from Round River*: Edition 2. New York: Oxford University Press, 1966.

Otrajā apakšnodaļā „Aktīvās atpūtas komponenti un to ietekme uz vidi” tiek nodalīti vairāki aktīvās atpūtas dabā veidi: gan mežonīgajai dabai kaitnieciski, gan tādi, kas neatstāj vērā ņemamu ietekmi. Tos pavada ļoti atšķirīgi motīvi: materiālais ieguvums, interesanta pieredze, estētiskais baudījums, savu spēju un iemaņu apliecināšana sociālos nolūkos. Kādi ir priekšnosacījumi tam, lai mijiedarbība ar vidi neizpaustos kā kaitējumu radoša rīcība? Vai šie priekšnosacījumi ir izpildāmi un kādā veidā?

„Biotiskās kopienas saglabāšana, zemes ētikas izveide” ir trešā apakšnodaļa, kurā tiek atrasts risinājums ekoloģiskās krīzes attīstībai. Leopolds piedāvā mainīt skatījumu uz dabu un mūsu vietu tajā un izveidot pavisam jaunu ētikas novirzienu – zemes ētiku. Kāda ir cilvēka loma ekosistēmā? Kādus pienākumus tā uzliek? Kādas ir zemes ētikas pamatnostādnes?

2.1. Dabas pašvērtība Leopolda esejās

„Ir cilvēki, kas var iztikt bez dzīvās dabas, un ir cilvēki, kas nevar. Šīs skices par saviem priekiem un bēdām uzrakstījis viens no tiem, kas nevar.

Tāpat kā vēji un saulrieti, savvaļas fauna un flora tika uzskatītas par pašsaprotamām, līdz progress sāka tās iznīcināt. Tagad mūsu priekšā nostājas jautājums, vai vēl augstāks „dzīves līmenis” ir to zaudējumu vērts, kuri tiek nodarīti visam dzīvajam, dabiskajam, brīvajam. Mums, kas esam mazākumā, izdevība redzēt savvaļas zosis ir svarīgāka par televīziju un iespēja atrast anemoni ir tikpat neatņemama tiesība kā vārda brīvība.

Šīm dzīvās dabas vērtībām, es pieļauju, bija maza vērtība cilvēku acīs, kamēr tehnika mūs vēl nenodrošināja ar labām brokastīm un zinātne nebija visā dramatismā atklājusi, kā tās cēlušās un kā dzīvo. Tādējādi viss konflikts reducējas uz jautājumu par vērtību mēru. Mēs, mazākums, domājam, ka progress vairāk ņem nekā dod; mūsu oponenti domā citādi.”²⁸

Oldo Leopolds ir viens no ekoloģisko ideju lielākajiem iedvesmotājiem. „Smilšu grāfistes kalendārs” ir eseju kopa, kuru mērķis ir parādīt lielo kontrastu starp dabas pašvērtību un to vērtību, kādu tai piešķir cilvēks, rosinot sava veida pašatklāsmi par izjaukto vienotību un meklējot atpakaļceļu pie šī pirmatnējā līdzsvara.

Pirmās divas apkopojuma daļas ir veltītas Oldo Leopolda novērojumiem dabā un lieliski kalpo par līdzekli īpaša iekšējā pārdzīvojuma izraisīšanai lasītājā. Atainojot saspringtās attiecības starp dabu un cilvēku, šīs esejas lasītāju sagatavo trešajai daļai, kur autors definē zemes ētikas galvenās nostādnes. Kopumā esejās tiek parādīta dažādu dzīvnieku un augu dzīve cauri gadalaikiem un kādu īpašu „personīgu” vai vēsturisku notikumu kontekstā, piemēram, „Krietnais ozols”²⁹ ir autora pārdomas par to, ko piedzīvojis ozols un tuvākās apkāmes visās tā gadskārtās. Tas ir stāsts par vairāku sugu masveidīgu iznīcināšanu un citu sugu mākslīgu ieviešanu vai pavairošanu, krasām pārmaiņām ainavā, dzīvnieku ieradumu maiņu un cilvēka attieksmi pret dabu. „Krietnajā ozolā” tiek parādīta šīs attieksmes augoši postošā ietekme uz apkārtējo vidi.

Īpaši jāuzsver esēja „Ko domā kalns”³⁰, kur Oldo Leopolds atstāsta gadījumu no savas jaunības, kad kā centīgs mednieks nošāvis vilceni. Tai apkārt bijis paprāvs bariņš mazuļu, un mednieki tos „nobēruši” ar lodēm. Viens no vilcēniem paspējis aizklibot prom, un, kad Oldo

---

²⁸ Leopold A., *Sand*, P. 5

Leopolds, O., *Smilšu grāfistes kalendārs un citas skices par dažādām vietām*, Rīga: Zinātne, 1989. 5. lpp.

²⁹ Leopold A., *Sand*, P. 14 - 24

³⁰ Turpat. P. 114 – 118

Leopolds pienācis pie mirstošās vilcenes, viņš redzējis, „kā viņas acīs nodziest niknā, zaļā uguntiņa.”³¹

„Tad es sapratu, ka šajās acīs bija kaut kas man neaptverams, kaut kas tāds, ko zināja tikai viņa un kalns. Es toreiz biju jauns un medību kaislības apsēsts; es domāju, ka mazāk vilku nozīmē vairāk briežu, ka pasaule bez vilkiem būtu īsta paradīze medniekam. Bet, kad biju redzējis izdziestam zaļo uguntiņu, tad apjautu, ka ne vilki, ne kalni tā nedomā.”³²

Vēlāk, pēc šī atgadījuma, uz kalna, kuru apdzīvoja nošautā vilku ģimene, vairs nebija atlicis neviens vilks. Tādēļ savairojās ļoti daudz briežu, kuri iznīcināja vietējo mežu, apgraužot kokus, kas nespēja atjaunoties lielā kaitējuma apjoma dēļ. Leopolds raksta³³, ka kopš tā laika redzējis daudzus kalnus, uz kuriem vairs nedzīvo vilki. Kas bija tas, ko zināja kalns un vilcene, bet nezināja mednieks, kas sagrāva kalna ekosistēmu?

Oldo Leopolds runā par kādu mistisku apjausmu, ka pirmatnējai dabai piemīt neiedomājami liela vērtība. Ešejās iezīmējas tendence dabas doto estētisko baudījumu nostādīt augstāk nekā no dabas resursiem iegūto komfortu, īpaši, ja šis komforts tiek meklēts pārmērīgi (piemēram, izšaujot visus vilkus, lai savairotos medījamie brieži). Šī nedefinētā pirmatnējā dabiskā līdzsvara sajūta ir tas, kam vajadzētu mudināt lasītāju neizšķiet veltīgi un pārmērīgi dabiskos resursus, nenovērtēt savas vajadzības neadekvāti augstu attiecībā pret citu dzīvu organismu vajadzībām, nepārveidot dabiskās ainavas līdz nepazīšanai un citādi censties rīkoties apdomīgi.

---

³¹Turpat. P. 115

Leopolds, O., *Smilšu*, 111. lpp.

³² Leopold A., *Sand*, P. 115

Leopolds, O., *Smilšu*, 111. lpp.

³³ Leopold A., *Sand*, P. 115

2.2. Aktīvās atpūtas komponenti un to ietekme uz vidi

Eseju apkopojuma „Smilšu grāfistes kalendārs un citas skices par dažādām vietām” trešajā daļā „Secinājumi” Oldo Leopolds sniedz teorētisko pamatojumu un praktisko skaidrojumu zemes ētikai. Šajā apakšnodaļā tiek aplūkota cilvēka mijiedarbība ar dabu aktīvās atpūtas kontekstā, un tiek noskaidrotas videi nekaitīgākās tās formas. Pēc Leopolda domām daba var sniegt cilvēkiem galvenokārt estētisko baudījumu, tomēr šī baudījuma gūšanas iespējas kļūst arvien ierobežotākas. Piemēram, dabas plašumu sniegtā iespēja iegūt vientulības izjūtu sarūk, jo palielinās tūristu skaits. Pasaulei kļūstot arvien pārāpdzīvotākai, samazinās iespēja atrast vietas, kurās iespējama vientulības izjūta, jo arī šādas vietas tiek reklamētas. Tiek uzsvērta arī nepieciešamība uztvert dabas kopainu, nevis gūt prieku par atsevišķām dabas trofejām, kas var sniegt tikai īslaicīgu cilvēcisko maņu apmierinājumu.

Esejā „Dabas aizsardzības estētika”³⁴ Oldo Leopolds nošķir piecus galvenos atpūtas brīvā dabā komponentus³⁵: trofejas, vientulības izjūta dabā, svaigs gaiss un apstākļu maiņa, dabas novērošana un zemes saimnieka apziņa.

Trofejas tiek iedalītas divās kategorijās: materiālie objekti, ko atpūtnieks var iegūt savā īpašumā, un netiešās trofejas, kā fotogrāfijas. Materiālās trofejas var būt gan dažādi medījumi, gan simboliski guvumi, kas apliecina, ka īpašnieks ir ceļojis vai veicis kādas īpašas aktivitātes, piemēram, sasniedzis kalna virsotni. Arī paēdis mednieks nodarbojas ar medībām, tāpēc tām piemīt izklaidējošs raksturs, un trofejas īpašnieka emocionālais ieguvums ievērojami pārspēj materiālo. Tātad, mednieka vajadzība pēc izklaides un atzinības, viņaprāt, ir daudz svarīgāka par ekosistēmas saglabāšanu.

Vēl viens nozīmīgs medību aspekts ir noderīgo sugu pavairošana un plēsīgo sugu iznīcināšana - gluži kā „Ko domā kalns”, kur vilku izzušana veicināja briežu populācijas uzplaukumu, kas, savukārt, izrādījās ārkārtīgi kaitīgs visas ekosistēmas pastāvēšanai. Šeit Oldo Leopolds runā arī par foreļu mākslīgu ieviešanu teritorijā, kur tās nekad nav dzīvojušas, un plēsīgo putnu masveidīgu iznīcināšanu.³⁶ Ar šādām darbībām tiek ne tikai nesaudzīgi kaitēts videi, bet arī samazinās pašu trofeju kvalitāte.

---

³⁴ Turpat. P. 145 – 153

³⁵ Turpat. P. 147

³⁶ Turpat. P. 148

Turpretī, kamēr fotogrāfiju mednieku skaits vienuviet nav pārāk liels, tie nekādi nekaitē dabas objektu kvalitātei.

Nākamais aktīvās atpūtas komponents ir vientulības izjūta dabā. Aizvien turpina palielināties tūristu skaits, kas meklē šo īpašo noskaņu, līdz ar to samazinās iespēja atrast kādu brīvās dabas nostūri, kur atpūsties. Šādas vietas tiek reklamētas un padarītas pieejamākas, tur tiek ierīkotas dabas takas, tūristu apmetnes un tualetes, tādējādi padarot teju neiespējamu vientulības izjūtu. Gluži tāpat kā trofeju gadījumā, aktīvās atpūtas izaugsme padara atpūtu dabā estētiski nepievilcīgāku.

Turpretī nākamo aktīvās atpūtas komponentu neietekmē masveidīga ekspluatācija, un tas ir svaigs gaiss un apstākļu maiņa. Vienkārša pastaiga parkā pilnībā var apmierināt šo vajadzību, un tās vērtība nekādi nemainās, pieaugot atpūtnieku skaitam, taču šī komponenta aktīva izmantošana veicina vientulības izjūtas nepieejamību

.Ceturtais aktīvās atpūtas komponents ir dabas novērošana. Ar to var nodarboties gan zinātnes, gan estētiska baudījuma vārdā, un tas nav saistīts ar dabas resursu vērtības pazemināšanu. Dabas novērošana veicina izpratni par tās procesiem un vedina uz ekoloģisku domāšanu. „Pareizas uztveres veicināšana ir vienīgais īsti radošais moments atpūtas organizēšanā.”³⁷ Šeit Oldo Leopolds mudina attīstīt mentālo redzīgumu³⁸, kas nozīmē faktu un fizisku īpašību vietā dabas mehānismos saskatīt sava veida poētisko estētiku. Jāierauga skaistums veselumā nevis atsevišķā trofejā, dzīšanās pēc izslavētām atpūtas vietām šī komponenta izmantošanai nav nozīmīga, jo dabas estētisko baudījumu iespējams gūt it visur.

Nākamais aktīvās atpūtas komponents ir zemes saimnieka apziņa, un tas ir pilnībā atkarīgs no pareizas dabas uztveres. Īsts zemes saimnieks ir apveltīts ar ekoloģisko domāšanu un nav mudināms rūpēties par zemi. Tam nevajag ne valsts subsīdijas, ne noteiktu ekonomisko stāvokli, lai rūpētos par brīvās dabas saglabāšanu. Dabas uztveres spēja ir vienīgais, kas var izmainīt rekreācijas sfēras stāvokli, tāpēc jāveicina šis garīgums.

Tātad viens no zemes ētikas pamatprincipiem ir pareiza dabas uztveres spēja, kas nozīmē paraudzīties ārpus dabas objektu lietderīguma, ieraudzīt to estētisko vērtību un izjust rūpes par šīs vērtības saglabāšanu. Lai arī daba noteiktā veidā turpina kalpot cilvēkam, tā netiek pārveidota vai iznīcināta. Augu un dzīvnieku vajadzības tiek respektētas, un cilvēka vajadzības, ja tiek apmierinātas ar mēru, ir tikpat svarīgas.

---

³⁷Turpat. P. 150

Leopolds, O., *Smilšu*, 144. lpp.

³⁸Leopold A., *Sand*, P. 151

2.3. Biotiskās kopienas saglabāšana, zemes ētikas izveide

Šajā apakšnodaļā tiek apskatīta „zemes ētika”, kas iegūst īpašu nozīmi mūsdienu kapitālisma apstākļos, kad par rīcības vai saimnieciskas darbības galvenajiem motīviem parasti kalpo tas, vai no tās tiks gūta peļņa. Ētikas pamatnostādnes ļauj novilkt robežas – kurā brīdī kaitējums dabai ir pārāk liels, lai varētu pieļaut attiecīgo cilvēku rīcību. Ja pēc antropocentriskā pasaules uzskata cilvēks var izmantot dabu un dzīvniekus kā vien vēlas, tad cilvēkam raksturīgi ir arī ekspluatēt pārmērīgi un neracionāli. Jautājums ir arī par to, kurā brīdī cilvēks sāk vērsties pats pret sevi – iznīcinot dabu apdraudot arī pats savu labklājību. Apakšnodaļā tiek uzsvērtā vēsturiskā cilvēka un zemes mijiedarbība.

Medību ētikas jautājums ir īpaši svarīgs, jo tieši šis aktīvās atpūtas komponents ir viskaitīgākais dabai. Esejā „Daba un amerikāņu kultūra”³⁹ Oldo Leopolds skaidro, kādi ir esošās medību ētikas trūkumi un kas būtu paveicams to novēršanai. Liela problēma ir pārmērīga tehnisko līdzekļu izmantošana, kuras rezultātā tiek ievainoti vai iet bojā vairāk dzīvnieku nekā tika paredzēts vai būtu nepieciešams, lai medības būtu izdevušās. Atkal tiek uzsvērtā pareizas uztveres nozīme un pirmatnēju izjūtu vērtīgums.

Taču kādas tieši ir tās vērtības, ko mums sniedz pirmatnējā daba? Esejā „Pirmatnējā daba”⁴⁰ tiek uzskaitītas trīs: atpūta, zinātne un mājas savvaļas dzīvniekiem. Kā tika noskaidrots apakšnodaļā „Aktīvās atpūtas komponenti un to ietekme uz vidi”, atpūta ir vērtība, kas jāpatērē, lieki nepārveidojot vidi un tiecoties saglabāt tās dabiskumu. Lai pasargātu zemi no cilvēka darbības kaitīgās ietekmes, ir jāizzina dabas procesi un jāizmanto zinātniski fakti ekosistēmas veselības nodrošināšanai, tādējādi arī sev nodrošinot iespēju turpmāk iegūt no dabas nepieciešamo. Šī mērķa sasniegšanai jā rūpējas arī par to, lai neizzustu savvaļas dzīvnieki, piemēram, plēsēji, kuri iznīcināti īpaši kuplā skaitā. Tātad pirmatnējās dabas pastāvēšana ir nozīmīga, jo dabai piemīt kulturāla, izglītojoša un estētiska vērtība.

Esejā „Zemes ētika”⁴¹ Oldo Leopolda mērķis ir noskaidrot, kā varētu izskatīties un izpausties zemes ētika. Lai ilustrētu cilvēka attiecības ar dabu, viņš izmanto šādu bausu salīdzinājumu - gluži kā Odisejs pakāra savas verdzenes par netiklību, kad atgriezās no kara, arī cilvēks izrīkojas ar zemi un organismiem, kas to apdzīvo.⁴² Zeme ir cilvēka īpašums, un tas var

---

³⁹ Turpat. P. 154 - 161

⁴⁰ Turpat. P. 162 - 172

⁴¹ Turpat. P. 173 - 192

⁴² Turpat. P. 173

izmantot zemi, kā vien vēlas, kamēr nav skaidras ētiskās nostādnēs, kas šo rīcību ierobežotu. Kā pie tādām nonākt? Vispirms jānoskaidro, kas ir ētika.

„Ētika ekoloģiskā nozīmē ir savas rīcības brīvības ierobežošana cīņā par eksistenci. Ētika filozofiskā nozīmē ir sociālas un antisociālas uzvedības diferencēšana.”⁴³ Līdz zemes ētikas ieviešanai ētika atbildēja tikai par cilvēka attiecībām ar citiem indivīdiem vai sabiedrību kopumā. Tas nozīmē, ka ne dzīvniekiem, ne augiem, ne ekosistēmām, ko tie uztur, nav nekādu tiesību saskarsmē ar cilvēku.

Cilvēku sabiedrībā antisociāla uzvedība ir tāda, kuras mērķis ir nodarīt citiem kaitējumu, vai nerēķināšanās ar citu vēlmēm un vajadzībām – cilvēki bieži šādi izturas pret dabu, piemēram, ejot medībās vai atstājot sadzīves atkritumus mežā, kur tie ir atbraukuši atpūsties. Ja cilvēku sabiedrībā kāda indivīda atpūta nozīmētu nogalināt cilvēkus prieka vai trofeju dēļ, vai aiziet pie kāda ciemos un sabojāt viņa īpašumu, šāda uzvedība tiktu klasificēta kā sociopātiska. Nebūtu nekādu iespēju uz sadarbību un mierīgu līdzāspastāvēšanu. Spēja rast kompromisu un veiksmīgi komunicēt cilvēku sabiedrībā tiek novērtēta ļoti atsaucīgi. Lai mēs neatrastos karastāvoklī ar dabu, bet spētu ar to sadarboties, ir nepieciešams ņemt vērā arī citu sugu vajadzības.

„Taču līdz šim vēl nav ētika, kas regulētu cilvēka attiecības ar zemi, ar dzīvniekiem un augiem, kuri mājā uz tās. Zeme, tāpat kā Odiseja verdzenes, vēl joprojām ir īpašums. Attieksmē pret zemi vēl valda izdevīguma princips, kas atzīst tikai tiesības, bet neuzliek nekādus pienākumus.”⁴⁴

Ja cilvēkam pret dabu nav nekādu pienākumu, un dabai nav nekādu tiesību uz netraucētu pastāvēšanu, tas var novest līdz pat ekoloģiskajai katastrofai. Cilvēka darbības ir pilnībā neierobežotas. Taču, piemēram, darbojoties cilvēku kopienā, nākas ne tikai cīnīties par savu vietu šajā kopienā, bet arī sadarboties, lai neizjauktu kopienu. Tādēļ jāattīsta kopienas koncepcija un jāiekļauj kopienā zeme, veidojot zemes ētiku. Zeme iekļauj gan ūdeņus, gan augsni, gan minerālus, gan augus, gan dzīvniekus. Cilvēkam ir jāklūst par zemes kopienas locekli, kas aizsargā tās pastāvēšanu, un, ja viņš nevēlas sadarboties, tas galu galā kaitē arī sabiedrības interesēm. Cilvēkam jāatsakās no savas pārmērīgās alkatības un jāatzīst, ka viņš nevar pārvaldīt biotas kopienu.

---

⁴³ Turpat. P. 174

Leopolds, O., *Smilšu*, 167. lpp.

⁴⁴ Leopold A., *Sand*, P. 174

Leopolds, O., *Smilšu*, 168. lpp.

„To, ka cilvēks patiešām ir tikai biotas kopības loceklis, parāda ekoloģiska vēstures interpretācija. Daudzi vēsturiski notikumi, kas līdz šim izskaidroti vienīgi ar cilvēku uzņēmības garu, īstenībā bija cilvēku un zemes biotiska mijiedarbība.”⁴⁵

Tāad kopienas konceptam ir ne tikai ekoloģiska, bet arī vēsturiska un kulturāla nozīme. Lai pamanītu to, kā zeme ir ietekmējusi vēsturisku notikumu attīstību, būtu vajadzīga pareiza dabas uztvere. To var nodrošināt ekoloģiskā izglītošana, taču sava laika ekoloģisko izglītošanu Oldo Leopolds apraksta kā tādu, kas mudina uz saprātīgu savtīgumu. Ar to nav pietiekami, lai nodrošinātu biotiskās kopienas tālāku pastāvēšanu, jo nav skaidri noteiktu savtīguma robežu. Tā kā noteicošās ir ekonomiska pašlabuma intereses, ir pieļaujams kaitēt dabai, kamēr vien daba spēj ienest peļņu.

„Tikai uz ekonomiskiem motīviem balstītas dabas aizsardzības sistēmas vienpusību nosaka tas, ka lielākajai daļai zem kopības locekļu nav ekonomiskas vērtības. Piemēram, savvaļas puķēm un dziedātājputniem.”⁴⁶

Piemēram, lai glābtu dziedātājputnus, zinātnieki izplatīja informāciju, ka bez dziedātājputniem savairosies kukaiņi, kas traucēs cilvēka komfortam un ekonomiskajai darbībai. Taču tādi mednieki un zemkopji, kam nepiemīt zemes saimnieka apziņa, nedomāja par dziedātājputnu nozīmi biotas pastāvēšanā un izjauca dabisko līdzsvaru. Zemes ētikā svarīgs ir nevis ekonomiskais ieguvums, bet dabiskā līdzsvara saglabāšana un saudzīga pieeja, tiecoties pēc pašlabuma. Zemes īpašniekam jālepojas ar sava īpašuma estētisko un garīgo vērtību. Ekonomiskais izdevīgums nedrīkst būt vienīgais ieguvums no dabas, kura tālāko pastāvēšanu vajadzētu nodrošināt, un ir jāapzinās ikviena organisma nozīme biotiskajā kopībā.

Kā veicināt pareizu dabas uztveri un kādā virzienā vajadzētu nosliekties ekoloģiskajai izglītībai? Oldo Leopolds norāda, ka iespējams ētiski attiekties tikai pret to, ko jūtam sev kā ļoti tuvu.⁴⁷ To var panākt, uztverot sevi kā zemes piramīdas sastāvdaļu. Piramīdas pašā apakšā atrodas augi, kam, lai barotos, ir vajadzīga Saules enerģija, augsne un ūdens, tālāk ir kukaiņi, kas barojas no augiem, augstāk ir putni un rāpuļi, kas barojas no visiem trijiem slāņiem, virs tiem ir dažādas dzīvnieku grupas, un pašā augšā, virs lielajiem gaļēdājiem, atrodas cilvēks. Taču piramīda ir ļoti sarežģīts dažādu barības ķēžu kopums, un starp šīm barības ķēdēm pastāv virkne saistību daudz un dažādos virzienos. Galu galā nāve un organisma sairšana atdod enerģiju atpakaļ

---

⁴⁵ Leopold A., *Sand*, P. 176 - 177

Leopolds, O., *Smilšu*, 169. lpp.

⁴⁶ Leopold A., *Sand*, P. 180 - 181

Leopolds, O., *Smilšu*, 173. lpp.

⁴⁷ Leopold A., *Sand*, P. 184

augšņei, un atkal, izejot cauri dažādiem posmiem, bet ne vienmēr mērojot īsāko ceļu, tā no nāk līdz pašai piramīdas virsotnei. Tā kā visiem barības ķēdes posmiem ir liela nozīme zemes piramīdas funkcionēšanā, biotiskajā kopībā jābūt noteiktam skaitam katras sugas pārstāvju, tāpēc cilvēka radītās izmaiņas šajā mehānismā mēdz izrādīties graujošas pašam mehānismam. Kādas pārmaiņas ir notikušas?

Viena no pārmaiņām ir notikusi floras un faunas sastāvā. Lielo plēsēju iznīcināšana ir veicinājusi barības ķēžu saīsināšanos. Lauksaimniecībai kaitīgās sugas tiek iznīcinātas, bet tai noderīgās – pavairotas. Tātad šīs ir ekonomiska pašlabuma virzītas izmaiņas zemes piramīdā.

Otra pārmaiņa ir augsnes erozija, ko radījusi lauksaimniecībai noderīgo augu sugu ekspluatācija. Auglība vairs nevar atjaunoties, jo augsne nesaņem atpakaļ organiskās vielas pietiekamā daudzumā un tiek izskalota. Arī šīm izmaiņām piemīt tīri ekonomisks raksturs.

Trešā pārmaiņa saistīta ar augu un dzīvnieku transportēšanu uz tādiem reģioniem, kas nav to dabiskās teritorijas. Lielisks piemērs ir Austrālija, kur pārlietu savairojušās tādas ievestās dzīvnieku sugas kā Eiropas trusis, mežonīgie kaķi, jūras krupis un citi.⁴⁸

Eiropas trusis, piemēram, savairojās ļoti lielā ātrumā un radīja draudus vietējo augu un dzīvnieku sugu pastāvēšanai.⁴⁹ Austrālijas valdība cenšas trušu populāciju regulēt ar vīrusu saslimšanu palīdzību, tādējādi, lai izvairītos no viena kaitējuma, nepieciešams radīt citu.

„Šī mazā skice par zemi kā enerģētisku sistēmu izvirza trīs galvenās idejas:

- 1) zeme nav tikai augsne;
- 2) vietējie augi un dzīvnieki nodrošināja normālu enerģijas cirkulāciju; introducētie varbūt to spēs, bet varbūt ne;
- 3) cilvēka radītās pārmaiņas ir citādas nekā evolucionārās pārmaiņas, un tām var būt daudz bīstamākas sekas, nekā mēs domājam vai paredzam..”⁵⁰

Ņemot vērā, ka biotas spēju atjaunoties un neiznīkt nosaka pārmaiņu ieviešanas vardarbīguma pakāpe, pārmaiņas vajadzētu censties ieviest lēnām un pakāpeniski. Savukārt,

---

⁴⁸ *Feral animals in Australia - Invasive species*. Department of Sustainability, Environment, Water, Population and Communities // <http://www.environment.gov.au/biodiversity/invasive-species/feral-animals-australia> [Skat. 03. 05. 2015.]

⁴⁹ *European wild rabbit (Oryctolagus cuniculus). Invasive species fact sheet*. Department of Sustainability, Environment, Water, Population and Communities, 2011. // <http://www.environment.gov.au/system/files/resources/7ba1c152-7eba-4dc0-a635-2a2c17bcd794/files/rabbit.pdf> [Skat. 03. 05. 2015.]

⁵⁰ **Leopold A.**, *Sand*, P. 186.

Leopolds, O., *Smilšu*, 180. lpp.

vardarbīgumu nosaka populācijas blīvums – jo tas ir lielāks, jo krasākas vides pārmaiņas tiek veiktas. Tātad, pieaugot populācijai, samazinās dabas objektu kvalitāte.

Kā pasargāt dabu un pamatot dabas vajadzību pēc aizsardzības? Pretējiem tādiem aizstāvjiem, kuri zemi redz tikai kā augsni produkcijas saražošanai, zemes ētikas piekritēji zemi atzīst par biotu, kuras funkcijas nav tikai ekonomiskas. Viņi sevi redz kā daļu no vienotas sistēmas, par kuras saglabāšanu jānes atbildība katram. Šeit ekocentriskais pasaules uzskats nostājas pret antropocentrisko.

Lai izveidotu ētisku attieksmi pret zemi, nepieciešams apzināties tās vērtību, cienīt un mīlēt to, sniegt ekoloģisko izglītību un atrast pareizos kritērijus, pēc kuriem vadīties, izmantojot zemi savām vajadzībām. Nepieciešams arī saprast biotisko mehānismu darbības principus un, liekot lietā zinātni, nodrošināt šo principu veiksmīgu funkcionēšanu. Biotiskās kopienas locekļa apziņa piešķir zināmu atbildības līmeni, un nav vairs vajadzības meklēt argumentus, lai izvēlētos „mazāko ļaunumu”, kad runa ir par dabas ekspluatēšanu. Spēja identificēties ar citiem dzīvjiem organismiem, piemēram, ar vilku vai ar dabas objektiem, tādiem kā kalns, rosina biotiskās kopienas locekļa apziņas nostiprināšanos, kas iet roku rokā ar mežonīgās dabas estētiskās vērtības apzināšanos.

3. ZEMES ĒTIKAS IZVĒRSUMS BĒRDA KALIKOTA SKATĪJUMĀ

Oldo Leopolda zemes ētikas ideja atstāja lielu iespaidu uz ekoloģisko domāšanu, taču tās teorētiskais skaidrojums varētu šķist nepilnīgs, meklējot tās pielietojuma veidus.

Bērds Kalikots ir vadošais zemes ētikas teorētiķis, un, kā viņš apgalvo esejā „Vai dekonstruktīvā ekoloģija un sociobioloģija sagrauj Leopolda zemes ētiku?”⁵¹, cilvēka kā biotiskās kopienas locekļa pienākumiem pret dabu zemes ētikas kontekstā ir jātiek pārskatītiem un filozofiski nostiprinātiem, lai tiem piemistu lielāka ticamība. „Vai dekonstruktīvā ekoloģija un sociobioloģija sagrauj Leopolda zemes ētiku?”⁵², lieliski uzrāda galvenos jautājumus, kurus vajadzētu atrisināt šī mērķa sasniegšanai.

Pirmkārt, kā ir iespējams saglabāt biotu, kas ir nepārtraukti mainīga? Šeit ir nepieciešams paplašināt mērogu un apskatīt izmaiņas bioloģiskajās sistēmās gan no evolucionāra, gan no ekoloģiska viedokļa. Ekosistēma, piemēram, ir vienots organisms, kura pastāvēšanai ir nozīmīga ikviena sastāvdaļa, bet dažādas ekosistēmas papildina viena otru. Ekosistēma ir transformāciju kopums, kur visām izmaiņām jānotiek ar noteiktu regularitāti un īstajā brīdī attiecībā pret citiem procesiem. Ikviena transformācija sastāv no dažādu izmēru mazākām transformācijām, kas nav tik laikietilpīgas kā lielākās. Tādējādi ekosistēmas iekšējā hierarhija ir izmērāma gan telpiski, gan pēc laika intervāla, kas nepieciešams, lai notiktu transformācija.

Tā kā cilvēks ir biotiskās kopienas loceklis, arī cilvēka radītās izmaiņas ir uzskatāmas par dabiskām. Viena no īpašībām, kas mūs atšķir no citām sugām, ir spēja nošķirt morāli atbalstāmu rīcību no amorālas, un darboties pret biotiskās kopienas interesēm nozīmē radīt kaitējumu pašam sev. Tāpēc cilvēka pienākums ir neizjaukt sarežģītās attiecības starp dabiskajiem procesiem, un ievērojami samazināt sevis radīto transformāciju mērogu.

Pirmajā apakšnodaļā „Ekoloģiskā izglītošana - subjektīvā vērtība un dabas pašvērtība” tiek risināta motivācijas problēma – kā pamatot Oldo Leopolda izvīzīto ideju par dabas pašvērtību? Kā nodrošināt veiksmīgu ekoloģisko izglītošanu un no antropocentriskā pasaules skatījuma pāriet uz ekocentrisko?

Otrās apakšnodaļas „Radniecības apzināšanās un tās nozīme vides aizsardzībā” mērķis ir parādīt, cik kļūdains ir uzskats par cilvēku kā no citām sugām izolētu organismu, pamatojoties uz

---

⁵¹ Callicott, J. B., *Beyond the Land Ethic : More Essays in Environmental Philosophy*. Albany, N.Y.: State University of New York Press, 1999. P. 134

⁵² Turpat. P. 117 - 139

Darvina teoriju un Leopolda biotiskās kopienas ideju. Kāpēc ir svarīgi saglabāt biotiskās kopienas integritāti un veselumu? Ko no tā iegūst cilvēks?

Apakšnodaļa „Ekosistēmas veselības koncepts” ir veltīta Oldo Leopolda ieviestā ekosistēmas veselības koncepta definēšanai un nostiprināšanai zemes ētikas pamatnostādņēs. Šeit tiek noskaidrots, cik liela nozīme ekosistēmā ir dažādu līmeņu transformācijām un kādu dabisko procesu funkcionēšana ir nepieciešama biotiskās kopienas saglabāšanai.

Ceturtajā apakšnodaļā „Zemes ētika – universāls risinājums ekoloģiskajām problēmām” tiek apskatīts vides problēmu estētiskais un ekonomiskais raksturs. Tāpat kā dabai piemīt gan estētiska, gan ekonomiska vērtība, kuru apdraud tās izsaimniekošana, tā arī šīs ekspluatēšanas mērķiem saskatāms šāds nošķīrums. Kuru vērtību cienītājus Kalikots un Leopolds uzskata par nekaitīgākiem un kā jāizmaina dabas uztvere, lai drīzāk piederētu šai sabiedrības grupai nekā tai, kura vadās pēc ekonomiskā ieguvuma?

Piektajā apakšnodaļā „„Radīšanas grāmata” Kalikota skatījumā” notiek atgriešanās pie kristīgā radīšanas mīta un Linna Vaita piedāvātās interpretācijas. Vai kristietība ir atbildīga par antropocentriskā pasaules skatījuma izveidi? Tiek meklēti pierādījumi gan par, gan pret šo hipotēzi.

Sestā apakšnodaļa „Amerikas indiāņu un rietumeiropiešu kultūru salīdzinājums” kalpo par apliecinājumu tam, ka ir iespējamas daudz saudzīgākas un tuvākas attiecības starp cilvēku un dabu. Antropocentriskajai kultūrai tiek pretstatīta tāda, kas ir plaši pazīstama kā neantropocentriska. Tiek noskaidrots, vai Amerikas indiāņu kopienas pasaules skatījums sasaucas ar zemes ētikas pamatnostādņēm un kādā veidā.

3. 1. Ekoloģiskā izglītošana - subjektīvā vērtība un dabas pašvērtība

Šīs apakšnodaļas mērķis ir noskaidrot šādus jautājumus: kā nošķirt subjektīvu vērtību no pašvērtības? Kā padarīt dabisko kārtību par vērtīgu visas sabiedrības uztverē? Kā pamatot dabas pašvērtību, uz kuras tik ļoti pamatojas Oldo Leopolds? Leopolda uzskatos iespējams rast saistību ar vidi, kurā viņš uzaudzis, viņa vecākiem, izglītību, nodarbošanos. Taču kā par šo uzskatu pareizību pārliecināt, piemēram, cilvēkus, kas uzauguši pilsētvidē?

Esejā „Tikai faktus, lūdzu”⁵³ Kalikots atsaucas uz izplatīto uzskatu, ka vērtības, atšķirībā no faktiem, var pastāvēt tikai vērtētāja prātā⁵⁴. Šeit var ņemt par piemēru Džona Loka (*John Locke*) nošķirumu starp primārajām un sekundārajām lietu īpašībām. Kā skaidro Kīts Alens (*Keith Allen*), primārās lietu īpašības ir nenošķiramas no ķermeņa, ko tās raksturo, šīs īpašības mēs uztveram no interakcijām ar objektu, bet sekundārās īpašības tiek uztvertas, pateicoties primāro īpašību uztverei.⁵⁵ Tādējādi sekundārās lietu īpašības, tādas kā krāsa vai garša, neparāda objekta patieso dabu. Lai arī mūsdienu zinātnei ir skaidrs, ka krāsu un garšu nosaka noteiktu vielu klātbūtne materiālās substancēs, šo īpašību noteikšanai vēl joprojām ir ļoti nozīmīga novērotāja spēja novērot, kuru veido noteikti mehānismi organismā. Piemēram, daltoniķis nespēj atšķirt noteikta veida gaismu redzes defekta dēļ. Saldā garša ēdienā ļauj noteikt, ka tas satur cukuru un radīs enerģijas pieplūdumu organismā, tāpēc ir svarīgi, ka mēs spējam atpazīt saldo. Taču tie visi ir fakti, kuri tiek uztverti selektīvi, tas ir, pēc to noderīguma mūsu izdzīvošanai. Ja tam nepiemīt nekāda nozīme eksistencei svarīgo likumsakarību kopumā, diez vai kāds ievēros, piemēram, ka zirneklis šobrīd notiesā mušu. Taču, ja šādam faktam piemīt vērtība subjektīvajā realitātē, tas, visticamāk, tiks konstatēts.

Atgriežoties pie vērtībām, derīgi būtu noskaidrot, kas īsti tiek novērtēts un kādā veidā rodas šis novērtējums. Tā kā faktu uztvere darbojas selektīvi un mēs uztveram tikai izdzīvošanai vērtīgos faktus, atliek secināt, ka par vērtīgākām tiek uzskatītas lietas, kas ir noderīgākas izdzīvošanai attiecīgajā situācijā. Taču arī izpratne par noderīgumu var būt ļoti atkarīga no individuālajiem mērķiem un zināšanām, kas ne vienmēr ir tendēti uz fiziskās izdzīvošanas nodrošināšanu. Noderīgums drīzāk ir īpašība, ko nosaka egoistiskas tendences, piemēram, dārga automašīna tiek uzskatīta par kvalitatīvu automašīnu, cena kalpo par sociālā statusa indikatoru,

---

⁵³ Turpat. P. 79 - 97

⁵⁴ Turpat. P. 80

⁵⁵ **Allen, K.**, *Mechanism, Resemblance and Secondary Qualities: From Descartes to Locke.* // *British Journal for the History of Philosophy*. Volume 16, Number 2, 2008. P. 283

veiksmīgs dizains ne tikai atvieglo pārvietošanos pa lauku ceļiem, bet arī norāda uz labu gaumi. Vērtība ir emocionāls lielums, kas var būt gan racionāls, gan iracionāls, un tam piemītošā racionalitāte ir atkarīga no tā, kādā kolektīvi subjektīvajā kontekstā šis lielums tiek pielietots, un cik lielā mērā novērtētais objekts ir noderīgs attiecībā pret subjekta mērķi. Vērtība ir lielā mērā atkarīga arī no tā, kas attiecīgajā sabiedrībā tiek uzskatīts par normu. Ja nebūtu savstarpējas vienošanās par sabiedrības pastāvēšanai kaitīgo un noderīgo, pastāvētu haoss, un, piemēram, sāpju nodarīšana izklaides vārdā būtu pilnībā attaisnojama. Taču, ikvienam īstenojot ikkatru savu iegribu, sabiedrības pastāvēšana tiktu apdraudēta, jo sadarbība būtu neiespējama. Tāpēc vērtībām šajā gadījumā ir ļoti svarīgs uzdevums – definēt noderīgo un kaitīgo, lai, savstarpēji sadarbojoties, būtu iespējams vairot noderīgo.

Kas tad ir šis noderīgais? Vai ekosistēmas integritāte ir noderīga un kāpēc cilvēki bieži vien tai nepiešķir nekādu vērtību? Kā redzams piemērā ar zirnekli šīs apakšnodaļas sākumā, tiek pamanīti fakti, kas tiek uzskatīti par noderīgiem, tātad vērtīgiem. Ja nekas no iepriekš zināmā neliecina, ka šiem faktiem piemīt vērtība, tie netiek ievēroti, tāpēc faktu vērtību varētu vairot ar zināšanām, kas to atbalsta. Piemēram, persona nezina, ka ir biotiskās kopienas loceklis, tāpēc biotas veselība viņu nepavisam neinteresē. Taču, ja viņš apzinātos, ka paša veselība lielā mērā atkarīga no biotas veselības, biota viņa skatījumā iegūtu vērtību, un viņš tiektos to saglabāt.

Nenoliedzami, ka Oldo Leopolda zemes ētikas pamatā ir viņa paša vērtību sistēma, kuru ietekmējis ģeogrāfiski kulturālais fons, ģimenes uzskati un profesionālās intereses. Leopolda tēvs bija kaislīgs mednieks un dabas mīļotājs, kurš iemācīja saviem bērniem īpašu medību ētiku. Oldo bija beidzis Jeila Mežniecības skolu (*Yale Forest School*) un ilgus gadus strādāja Meža dienestā.⁵⁶ Sākotnēji Leopolda uzskatus bija ļoti ietekmējusi medību ētika – noderīgās sugas bija jāpavairo, bet to dabiskie ienaidnieki tika pakļauti iznīcībai. Taču vēlāk viņa vērtību sistēma mainījās, un viņš radīja biotiskās kopienas konceptu. Paplašinot savu izpratni par dabiskajiem procesiem, Leopolds atteicās no iepriekšējā, izteikti antropocentriskā, skatījuma par sugu noderīgumu cilvēkam kā to galveno vērtību.

Ekoloģiskās krīzes novēršanai ir nepieciešams apzināties, ka vērtība ir tāda īpašība, kas ir pilnībā subjektīva. Lai biotiskās kopienas iegūtu aizsargājamu un saudzējamu objektu statusu, cilvēkam ir jāsaprot to vērtīgums, apzinoties sevi pašu kā biotiskās kopienas locekli, kura pastāvēšanai biotas veselība ir fundamentāli nozīmīga. To iespējams panākt, izplatot faktus un apstiprinot to noderīgumu publikai. Tas arī būtu veiksmīgas ekoloģiskās izglītības piemērs.

---

⁵⁶ Callicott, J. B., *Beyond*, P. 92

Ja kāds mēģinātu izglītēt publiku, izplatot, piemēram, informāciju, kas balstās tikai uz viņa paša subjektīvās vērtību sistēmas, šāda informācija, visticamāk, sasniegtu tikai klausītājus ar noteikta veida interesēm, kultūras vai etnisko fonu, izglītību vai finansiālajām iespējām. Taču dabas pašvērtībai jābūt vismaz nosacīti objektīvam lielumam, kas saglabā savu nozīmi dažnedažādākajos kontekstos. Tikai tādā veidā ir iespējams pierādīt sabiedrībai, ka cīnīties par mežonīgās dabas saglabāšanu nav gluži laika izšķiešana.

3.2. Radniecības apzināšanās un tās nozīme vides aizsardzībā

Šajā apakšnodaļā tiks apskatītas Kalikota idejas, kas saistītas ar darvinismu. Kādēļ visi Zemes apdzīvotāji ir radniecīgi pat tad, ja viņiem pašiem tas tā ģeogrāfisku, politisku vai sociālu iemeslu dēļ nešķiet? Kādas ir zemes ētikas „saknes”, un kāpēc Leopolds izvēlējies šādu filozofisko pamatojumu? Esejā „Vai dekonstruktīvā ekoloģija un sociobioloģija sagrauj Leopolda zemes ētiku?”⁵⁷ Kalikots apskata darvinisma ietekmi uz zemes ētikas izveidi.

Cilvēks ir ētisks dzīvnieks⁵⁸, un tā uzskati par to, kas ir morāli labs un ļauns, taisnīgs vai netaisnīgs, ir krasi mainījušies laika gaitā (piemēram, tikusi atcelta verdzība). Cilvēks ir arī sociāls dzīvnieks, kura pastāvēšanu lielā mērā ir nodrošinājušas tās priekšrocības, ko sniedz kolektīvais pārspēks situācijās, kur tiek apdraudēta dzīvība, veselība, to pasargāšanai svarīgo resursu ieguve. Tāpēc orientēšanās uz sadarbību un zināms līdzjūtības līmenis ir ļoti nozīmīgi šīs sugas eksistencei. Evolucionējusi ir ne tikai dzīvā daba, bet arī ētiskās nostādnes. Leopolds vajadzību pēc sabalansētām attiecībām ar dabu pamato ar biotiskās kopienas ideju, kur cilvēks ir tāds pats loceklis kā sabiedrībā, kas viņu pasargā no dabas spēku un citu indivīdu postošajām izpausmēm. Tas gan nenozīmē, ka izpausmes mēdz būt tikai postošas – nodrošinot līdzsvaru sabiedrības iekšējās un starpsugu attiecībās, ir iespējams zināmā mērā izvairīties no kaitējuma nodarīšanas.

Sugu turpināšanās nodrošināšana ir viens no svarīgākajiem zemes ētikas aspektiem. Biotiskajā kopienā ir jāpastāv stabilitātei un integritātei, lai tā turpinātu funkcionēt kā vienots organisms. Tomēr integritātes robežas nav gluži tik izteiktas, lai būtu iespējams skaidri definēt, kas tieši ir jāaglabā. Evolūcijas gaitā ir izmirušas neskaitāmas sugas, taču biota ir turpinājusi veiksmīgi pastāvēt. Iespējams, ka, domājot par biotisko kopienas kā par veselumu, svarīgākā ir tieši veseluma estētiskā vērtība.

Ne tikai cilvēkiem, bet arī citiem dzīvniekiem piemīt tendence augstāk novērtēt tieši tos, kuri tiem ir visradniecīgākie. Iespējams, ka tieši „radniecīguma” apziņas trūkums traucē pieņemt uzskatu, ka jārīkojas atbildīgi attiecībā pret citu sugu pārstāvjiem vai biotām, ko tie apdzīvo. Kalikots akcentē Darvina ideju par to, ka visiem organismiem uz planētas ir viena izcelsme⁵⁹. Šī ideja ir vienojošais faktors visiem neantropocentriskās ētikas novirzieniem – mēs visi esam radniecīgi, tādēļ ir nepieciešams izvērtēt savas attiecības ar dabu.

⁵⁷ Turpat. P. 117 - 139

⁵⁸ Turpat. P. 120

⁵⁹ Turpat. P. 127

Kalikots parāda, ka kopienas ideja nav unikāla tikai zemes ētikai un ir saprotama tikpat metaforiski kā cilvēku kopienas ideja – to locekļus vieno noteiktas intereses, ģeogrāfiskā atrašanās vieta, ekonomiskā un politiskā sistēma, taču kopienas robežas nav strikti noteiktas, un lielākas vienības var saturēt mazākas, viens indivīds var piederēt vairākām kopienām vienlaicīgi.⁶⁰

Gluži kā būtu iracionāli kaitēt sabiedrībai, kas tās locekli nodrošina ar dažādām privilēģijām, nepieciešams pasargāt arī biotisko kopienu, kurai pieder cilvēks noteiktajā ģeogrāfiskajā reģionā. Noplicināta augsne nav derīga kvalitatīvas pārtikas saražošanai, un mākslīgi ieviestas augu un dzīvnieku sugas bieži vien iznīcina dabiskās, atņemot videi ekoloģisko un estētisko vērtību. Neapzinādamies to, ka visa dzīvā daba ir radniecīga, cilvēks neizjūt empātiju pret tiem, kuri paši nespēj sevi pasargāt no tehnoloģiskā progresa postošās ietekmes. Pat ja konkrētās ekoloģiskās izmaiņas tiešā veidā nekaitē cilvēkam, tās nodara postījumu citu sugu pārstāvju veselībai, dzīvībai un dabiskajai videi.

---

⁶⁰ Turpat. P. 132

3.3. Ekosistēmas veselības koncepts

Šajā apakšnodaļā tiek apskatīta ekosistēmas veselība un nepieciešamība pēc stabilitātes ekosistēmā. Tiks definēts ekosistēmas veselības modelis. Ekosistēmas veselība tiek uztverta kā vērtība pati par sevi, jo jebkura dzīva būtne jūtas labāk vesela nekā slima, tādēļ no veselības problēmām maksimāli jācenšas izvairīties – gan individuālās veselības, gan arī kolektīvās veselības problēmām.

Lai kaut ko nosargātu no iznīkšanas, ir jādefinē šīs darbības mērķis. Runājot par ekosistēmu, vēlamais ir panākt tās stabilitātes un integritātes saglabāšanu. Taču kā ir iespējams noteikt, ka stabilitāte ir izjaukta, ka ekosistēma nefunkcionē, kā tai vajadzētu? Kāpēc šādu stāvokli ir nepieciešams novērst? Zemes ētikā figurē zemes veselības koncepts. Kalikots, sniedzot šī koncepta izvērsumu esejā „Oldo Leopolda ekosistēmas veselības koncepts”⁶¹, norāda, ka „veselība” šeit būtu jāsaprot metaforiski.⁶² Ekosistēma nav organisms burtiskā izpratnē, bet jēdziens „veselība” tiek izmantots, lai raksturotu organisma iekšējo stāvokli. Laba veselība, piemēram, nozīmē, ka visas organisma sastāvdaļas netraucēti pilda savas funkcijas, ekosistēmai tas nozīmētu, ka visas transformācijas, kas nodrošina tās pastāvēšanu, norisinās tām „paredzētajā” laikā, un tiek saglabāta kopuma pilnība.

Kāpēc lai ekosistēmas veselība būtu tik nozīmīga, lai to aizsargātu? Kalikots to pamato ar veselības pašvērtību.⁶³ Pārsvarā gadījumu organisms labāk jūtas vesels nekā slimis, un veselība ir fundamentāla organisma izdzīvošanai.

Taču arī cilvēks ir ekosistēmas sastāvdaļa, un aizsargāt mežonīgo dabu, no tās nošķirot cilvēku, nozīmētu atkāpties no skatījuma, ka visi ekosistēmas locekļi ir vienlīdz svarīgi. Kāpēc gan lai cilvēka vēlmes un vajadzības netiktu apmierinātas, ja ekosistēma tiek saglabāta? Kāpēc lai tās stāvoklis pēc iejaukšanās būtu uzskatāms par sliktāku nekā pirms? Tas, ka radušies šādi jautājumi, liecina par nepieciešamību izvērst ekosistēmas veselības konceptu un skaidri definēt normas, pēc kurām vadīties.

Ekosistēmas veselību definē tās spēja atjaunoties, bet, kad šī spēja ir zaudēta, parādās tādi „simptomi” kā augsnes erozija, auglības zudums, ieviesto sugu pastiprināta savairošanās un vietējo sugu iznīkšana. Vislabāk ekosistēma, protams, funkcionētu bez cilvēka iejaukšanās vai ar

---

⁶¹ Turpat. P. 333 - 345

⁶² Turpat. P. 333

⁶³ Turpat. P. 334

tikai minimālu izmaiņu radīšanu, un Leopolds arī Ziemeļamerikas indiāņus pieskaita pie mežonīgās dabas sastāvdaļām.⁶⁴

Tā kā Leopolds diez ko neizvērš savu zemes veselības skaidrojumu, Kalikots šeit⁶⁵ lieto grieķu jēdzienu *autopoiesis*, kas nozīmē pašradīšanu⁶⁶ vai pašatjaunošanos. Tā ir fundamentāli nozīmīga ekosistēmas veselības saglabāšanai, jo, šai spējai pazūdot, ekosistēma iznīkst.

Kādas ir normas, pēc kurām vadīties, lai saglabātu ekosistēmas veselību? „Objektīvi labas cilvēku radītās izmaiņas ir tādas, kas nes ieguvumu cilvēkiem un saglabā zemes veselību. Objektīvi sliktas cilvēka radītās izmaiņas ir tādas, kuru rezultātā zeme kļūst slima vai vēl ļaunāk – ekosistēmas mirst. Noganītās, izskalotās un neatjaunojamās bijušās pļavas Amerikas dienvidrietumos ir ļoti slimas. Neauglīgā, oksidējusies bijušā tropiskā lietusmeža augsne ir mirusi.”⁶⁷

Kāpēc būtu nepieciešams saglabāt ekosistēmas veselību? Pirmkārt, tāpēc, ka veselībai piemīt universāla pašvērtība, lai tas būtu organisms vai ekosistēma. Otrkārt, tāpēc, ka zaudēt veselību ekosistēmai nozīmē zaudēt spēju pašatjaunoties un galu galā arī mirt. Treškārt, ekosistēmas nāve noved pie ilglaicīgiem ekonomiskiem zaudējumiem. Ceturtkārt, ekosistēmas veselībai piemīt estētiska vērtība, un noplicinātas ekosistēmas apdraud arī to locekļu, tajā skaitā cilvēku, veselību.

---

⁶⁴ Leopold A., *Sand*, P. 154

⁶⁵ Callicott, J. B., *Beyond*, P. 342

⁶⁶ *Autopoiesis* – *Oxford Reference* //

<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195120905.001.0001/acref-9780195120905-e-28>

[Skat. 07. 05. 2015.]

⁶⁷ Callicott, J. B., *Beyond*, P. 343

3.4. Zemes ētika – universāls risinājums ekoloģiskajām problēmām

Šajā apakšnodaļā aprakstīts „mežonīgās dabas” estētikas un arī garīgo vērtību konflikts ar utilitāristisku dabas izsaimniekošanu.

Vērtības subjektīvā daba bieži vien neļauj novilkt skaidru robežu starp derīgo un nederīgo, piemēram, lielākajai daļai amerikāņu par prioritāti kalpo savu pamatvajadzību nodrošināšana, ieguldot pēc iespējas mazākus finansiālos resursus. Ekonomiski nodrošinātākajam slānim svarīgi ir aizsargāt savu ienākumu avotu pastāvēšanu, tāpēc bieži vien, piemēram, koksnes iegūšanai ir lielāka nozīme nekā meža biotiskās kopienas pastāvēšanai. Jo attālinātāks no materiālām vērtībām ir sabiedrības loceklis, jo lielāka iespējamība, ka tam piemītīs vēlēšanās saglabāt mežonīgo dabu un baudīt tās estētisko devumu. Piemēram, mākslinieki un romantiķi šeit nonāk konfliktā ar tiem, kurus interesē dabisko resursu apgūšana ekonomisku mērķu labā, jo viņu uzskati par attiecībām ar mežonīgo dabu ir pārāk atšķirīgi.

Kā jau tika apskatīts bakalaura darba „Antropocentrisma kritika zemes ētikā un dziļajā ekoloģijā” apakšnodaļā „Aktīvās atpūtas komponenti un to ietekme uz vidi”, Oldo Leopolds nošķir tos dabisko vērtību patērētājus, kuru mērķis ir gūt materiālus labumus, no tiem, kuru prioritāte ir mežonīgās dabas estētika, un apgalvo, ka otro kaitējums ir pamanāms tikai tad, ja dabas baudītāju skaits vienuviet kļuvis pārāk liels.

Kā ļoti nozīmīgu Kalikots min Džona Muira (1838-1914) ietekmi uz dabas aizsardzību.⁶⁸ Džons Muirs (*John Muir*), dzimis skots un emigrējis uz Amerikas Savienotajām Valstīm, bija ievērojams rakstnieks, vides aizstāvis, filozofs un ceļotājs. Pateicoties viņa darbībai, tika izveidots Josemitu nacionālais parks (*Yosemite National Park*). Turpat kopā ar prezidentu Teodoru Rūzveltu (*Theodore Roosevelt*) viņi izveidoja ievērojamas dabas aizsardzības programmas, kad Rūzvelts 1903. gadā devās Muiru apciemot.⁶⁹

„Šie tālredzīgie skolotāji nekad nav apjautuši, ka Dabas mērķis, izveidojot dzīvniekus un augus, iespējams, pirmām kārtām bijis darīt ikkatru no tiem laimīgu nevis tikai vienas radības aplaimošana. Kāpēc lai cilvēks sevi uzskatītu par lielāku vērtību nekā maza daļiņa diženās radīšanas vienotības? Un kura radība no visām tām, ko Dievs pūlējies izveidot, nav būtiska šīs

⁶⁸ Turpat. P. 324

⁶⁹ *John Muir: A Brief Biography* // http://vault.sierraclub.org/john_muir_exhibit/life/muir_biography.aspx [Skat. 07. 05. 2015.]

vienotības, kosmosa, pilnībai? Visums būtu nepilnīgs bez cilvēka; bet tas būtu nepilnīgs arī bez vismazākās transmikroskopiskās radības, kas mitinās tālāk par mūsu modro aci un zināšanām.”⁷⁰

Džona Muira devumam dabas saudzēšanai ir garīgs konteksts – viņš redzēja cilvēku kā vienlīdzīgu ar pārējo dzīvo radību Dieva priekšā. Viss, kam Viņš vēlējies dzīvot uz Zemes, ir labs un noderīgs, un līdz ar to arī pašvērtīgs. Šī aizrautība ar dabas apbrīnošanu, apceļojot mežonīgos tās nostūrus, lielā mērā saistīta ar tām estētiskajām vērtībām, kas iztirzātas bakalaura darba apakšnodaļā „Aktīvās atpūtas komponenti un to ietekme uz vidi”. Muira ideja par ikvienu dzīvu organismu kā nozīmīgu radības pilnības daļu sasaucas ar Leopolda uzskatu, ka katrs biotiskās kopības loceklis ir nozīmīgs tās eksistencei. Viņi abi aizrāvās ar mežonīgās dabas estētiku un šīs praktiski neizmantojamās vērtības saglabāšanu.

Tomēr Kalikots uzskata, ka ar mežonīgās dabas saglabāšanu vien nebūs gana.⁷¹ Cilvēku populācija, īpaši Trešās Pasaules valstīs, turpina drastiski palielināties, kas nozīmē patēriecības apjoma pakāpenisku pieaugumu bez redzama atrisinājuma. Tāpēc ir nepieciešams dabiskos resursus izmantot atbildīgi, saglabājot to līdzsvaru, kas vajadzīgs, lai biota spētu atjaunoties un neiznīktu. Šī uzdevuma paveikšanai zemes ētika ir ļoti piemērota, jo apskata ekoloģiskās krīzes risināšanu gan ekonomiskā, gan ekoloģiskā kontekstā.

---

⁷⁰ Muir, J., *Man's Place in the Universe // A Thousand-Mile Walk to the Gulf* (Chapter 6, *Cedar Keys*), 1916. // http://vault.sierraclub.org/john_muir_exhibit/writings/mans_place_in_the_universe.aspx [Skat. 07. 05. 2015.]

⁷¹ Callicott, J. B., *Beyond*, P. 329

3.5. „Radīšanas grāmata” Kalikota skatījumā

Šajā apakšnodaļā tiek apskatīti dažādi reliģiskie priekšstati un to saistība ar antropocentrismu rašanos, dažādas radīšanas mīta un kristietības interpretācijas.

Kāds ir iemesls mūsu planētas ekoloģiskajai krīzei? Esejā „Radīšanas mīts un Džons Muirs”⁷² Kalikots kritizē Linna Vaita rakstu „Mūsu ekoloģiskās krīzes vēsturiskā izcelsme” un argumentē pret Vaita tendenciozo vēstures skatījumu. Kā tika aprakstīts bakalaura darba „Antropocentrismā kritika zemes ētikā un dziļajā ekoloģijā” pirmajā nodaļā „Linns Vaitis un antropocentrismā vēsturiskā izcelsme”, pie mūsu planētas ekoloģiskās krīzes Vaitis vaino kristīgo dogmatismu un no tā izrietošo antropocentrisko pasaules skatījumu – dabas objektiem piemīt vērtība tikai tad, ja tie ir noderīgi cilvēkam, kurš ir tiesīgs dabiskos resursus nesaudzīgi izmantot savām vajadzībām.

Kalikots norāda, ka radīšanas mīta interpretācija, kādu to apskata Vaitis, ir tikai interpretācija, viena no daudzām iespējamām.⁷³ Citi reliģijas un teoloģijas pētnieki radīšanas mītā parādītās attiecības starp cilvēku un dabu redz nevis kā despotiskas, kur cilvēkam ir tikai tiesības, un nav pienākumu, bet gan kā abpusēji izdevīgas. Cilvēka pienākums ir rūpēties par dabu kā apzinīgam pārvaldniekam, kurš „ar modru aci” uzrauga dabiskos resursus. Taču Kalikots piedāvā vēl trešo interpretāciju⁷⁴, balstoties uz Džona Muira atstāto filozofisko mantojumu. Šī interpretācija sasaucas ar Oldo Leopolda piedāvāto⁷⁵ – mēs esam vienkārši biotiskās kopienas locekļi, gluži tāpat kā visi pārējie dzīvie organismi.

Lai arī Vaita piedāvātā radīšanas mīta interpretācija, iespējams, ir nekorekta, viņš tomēr atkal un atkal izsaka ļoti svarīgu priekšlikumu nākotnes vides ētikas virzībai – mums ir jāpārdomā savas attiecības ar dabu un jāmaina uzskati par tām. Taču ko viņš piedāvā ieviest novecojušo uzskatu vietā? Vai franciskāniskā doktrīna un reliģiskais misticisms būtu vispiemērotākie aizvietotāji, lai veidotu veselīgas attiecības ar vidi un samazinātu ekspluatācijas apjomu?

Kalikots parāda, ka interpretācija ar cilvēku kā planētas pārvaldnieku ir ļoti ērta, lai atrisinātu lietu pašvērtības problēmu.⁷⁶ Tas ir, ja vērtība ir pilnībā subjektīva īpašība, kā gan dabai

---

⁷² Turpat. P. 187 - 219

⁷³ Turpat. P. 188

⁷⁴ Turpat. P. 188

⁷⁵ **Leopold A.,** *Sand*, P. 176

⁷⁶ **Callicott, J. B.,** *Beyond*, P. 192

var piemist pašvērtība? Kas piešķir vērtību, ja atsakāmies no antropocentrisma? Ja dabai nepiemīt nekāda pašvērtība, nav arī iemesla uzskatīt, ka tā ir jāsaudzē vai ka ekosistēmās ir jāuztur līdzsvars. Tomēr, ja Dievs ir devis cilvēkam dabas pārvaldnieka tiesības un vēlējis to izmantot un par to rūpēties, Viņa skatījumā dabai piemīt vērtība, un, tā kā Dievs ir ārpus subjektīvā, varam to saukt par pašvērtību.

Taču, ja visām Dieva radībām piemīt pašvērtība, kā gan mēs varam tās izmantot savu vajadzību apmierināšanai? Kalikots turpina izmantot radīšanas mītu un saka, ka cilvēkam, kā pārvaldniekam, Dievs ir vēlējis izmantot augus un dzīvniekus savām vajadzībām.⁷⁷ Cilvēkam attiecībā pret dzīvniekiem piemīt gan tiesības, gan pienākumi, jo, radītam pēc Dieva tēla un līdzības, tam jābūt savos pamatos „labam” un jāmīl visa dzīvā radība, kā to dara Viņš. Dzīvniekiem, savukārt, attiecībā pret cilvēku nav nedz tiesību, nedz pienākumu, vismaz ne tādu, kas būtu sludināti radīšanas mītā.

Kalikots tiecas atbalstīt Džona Muira teoloģisko skatījumu attiecībās starp cilvēku un dabu; pārvaldnieka tiesības un pienākumi lieliski pamato visus problemātiskos punktus: dabai ir pašvērtība, kuru piešķīris Dievs, taču Viņš ir arī vēlējis to saprātīgi lietot cilvēka vajadzībām gluži tāpat, kā to darītu mīlošs Dievs. Kalikots neatbalsta Vaita sniegto „Bībeles” interpretāciju, taču turpina diskusiju, apskatot senebreju darbības vārdu „pakļaut”, kas lietots radīšanas mītā.⁷⁸ Viņš izmanto „Vecās derības” pētnieka Džeimsa Bara (*James Barr*) sniegto skaidrojumu – „pakļaut” (attiecībā pret Zemes dzīvo radību) šeit ir tulkojams, tikai un vienīgi kā aprakstot fizisku dominanci vai pat sabradāšanu, iemīšanu zemē. Pārvaldnieciskās interpretācijas piekritēji tomēr turpina apgalvot, ka cilvēks ir kā dārznieks Ēdenes dārzā.

Kalikots apskata arī problēmu ar diviem dažādiem pasaules radīšanas stāstiem „Radīšanas grāmatā”.⁷⁹ Tie tiek apzīmēti kā „*Genesis-P*” un „*Genesis-J*”, pievienotajiem burtiem simbolizējot, iespējams, dažādus autorus. „*Genesis-P*” ir ļoti liela līdzība ar grieķu pirmssokrātisko dabas filozofiju, kur kosmos ir cēlies no primordiālā haosa. Dievs ir nodalījis pretstatus vienu no otra, kā gaismu no tumsas, atšķīris ūdeņus no ūdeņiem un no zemes un tad radījis augus, dzīvniekus un cilvēku. „*Genesis-P*” cilvēks ir radīts pēc Dieva tēla un ir visu lietu mērs.

„*Genesis-J*”, savukārt, ir senāka daudz nehumānistiskāka pieeja radīšanas mītam. Visa sākumā ir tuksnesis, un cilvēks tiek radīts no pirmatnējiem putekļiem, gluži tāpat kā visas pārējās

---

⁷⁷ Turpat. P. 193

⁷⁸ Turpat. P. 199

⁷⁹ Turpat. P. 201

radības. Pretēji Vaita skatījumam, kur viņš akcentē to, ka senebreju vārda „*adam*” nozīmi „cilvēks”⁸⁰, Kalikots vairāk nosliecas „*Genesis-J*” virzienā⁸¹, kur atbilstošākā simboliskā nozīmē šim vārdam būtu tulkojums no „*adama*” – zeme, augsne. Ja visas dzīvās radības tika veidotas no pirmatnējiem putekļiem, tad nav nekāda pamata domāt, ka cilvēks tiek pozicionēts augstāk par pārējām sugām.

Lai nonāktu tuvāk antropocentriskā pasaules skatījuma cēloņiem, Kalikots⁸² iztirzā „Radišanas grāmatā” ietvertu mītu par cilvēka grēkā krišanu. Ko īsti nozīmē krist grēkā? Kad Ādams un Ieva apēda augli no zināšanu koka, viņi saprata divas lietas: ka ir kaili un ka spēj nošķirt labo no ļaunā. Tātad viņi bija spējīgi novērtēt apstākļus un izdarīt spriedumus par sevi, un viņi saprata, ka var paši sniegt morālu novērtējumu. Iepriekš vienīgais tiesnesis bija Dievs, taču krītot grēkā, cilvēks iemācījās apzināties sevi un pats varēja sevi tiesāt. Taču kā gan Ādams un Ieva varēja zināt, ka ēst no laba un ļauna nošķiršanas koka ir morāli slikti, ja viņiem nebija saprotamas tādas pozīcijas kā „pareizi” un „nepareizi”, „labs” un „ļauns”? Kalikots apgalvo, ka Dievs tā bija vēlējis un iekrist šajā slazdā bija neizbēgami.⁸³

Iespējams, svarīgākais no pamatnosacījumiem, lai izveidotos egocentrisks, pēc lietu noderīguma savu vajadzību apmierināšanai pasauli vērtējošs skatījums, ir sevis apzināšanās. Dievs padzina cilvēku no Ēdenes dārza uz mūžiem, un turpmāk izdzīvošana prasīja smagu darbu. Lai nodrošinātu sevi ar uzturu, nācās nošķirt derīgos augus no nederīgajiem, un, pretēji bezrūpīgajai dzīvei Ēdenes dārzā, cilvēks vairs nevarēja būt tikai uzraugošs dārznieks, *ārpusē* zeme nebija gluži tik auglīga, un nācās ieviest dažādas prakses, kas palīdzētu sagādāt pēc iespējas lielāku ražu. Tā radās agrikultūra, un cilvēks no uzrauga pārtapa par dabas iekarotāju.

Visbeidzot, Jahve sodīja cilvēku ar nāves spriedumu un mūžīgās tagadnes vietā deva sava mirstīguma apzināšanos. Bēgšana no nāves ir bezjēdzīga cīņa pret dabisko, izolēšanās no nenovēršamā, no procesiem, uz kā balstās dzīvības pastāvēšana. Tāpēc tā ir arī izolēšanās no dabas un fokusēšanās uz sevi un saviem subjektīvajiem vērtējumiem par to, kas ir labs un kas ir ļauns. Grēkā krišana ir cilvēka pāreja no nekaitīgas svētlaimes uz antropocentrisko pasaules skatījumu.

---

⁸⁰ White, L., Jr., P. 4

⁸¹ Callicott, J. B., *Beyond*, P. 204

⁸² Turpat. P. 206 - 215

⁸³ Turpat. P. 207 - 208

Atkal apskatot vēlamo vēstures pagriezienu uz atgriešanos dabiskajā kopienā kā vienlīdzīgam, atbildīgam tās loceklim, nākas secināt⁸⁴, ka vajadzīgs balanss starp šo pirmatnējās svētlaimes stāvokli, pēc kura tiecas Džons Muirs un dažādi modernie sociālie strāvojumi, un dabas pakļaušanu, balstoties uz subjektīva vērtējuma par to, kas ir praktiski noderīgs un kas nē. Savā ziņā „Radīšanas grāmata” parāda, ka Dievs nav gluži vēlējis cilvēkam būt par dabas pavēlnieku. Taču grēkā krišanas mīts rosina domāt, ka šāda vēsturiskā ievirze ir bijusi neizbēgama, un pats Dievs ir paredzējis cilvēkam tikt izraidītam no Ēdenes dārza, lai pēc savu kļūdu apzināšanās meklētu ceļu atpakaļ. Iespējams, ka arī šī ir tikai viena no daudzajām interpretācijām.

---

⁸⁴ Turpat. P. 214

3.6. Amerikas indiāņu un rietumeiropiešu kultūru salīdzinājums

Vai ir iespējams atgriezties Ēdenes dārzā? Varbūt pastāv tādas kultūras, kuras savā būtībā nemaz nav antropocentriskas? Esejā „Amerikas indiāņu un rietumeiropiešu tradicionālā attieksme pret dabu: pārskats”⁸⁵ Kalikots salīdzina divas ļoti atšķirīgas kultūras: Amerikas indiāņus, kam jau izsenis ir sava vides ētika, un antropocentriskos rietumeiropiešus, kas ir atteikušies no pirmatnējās dabas vienotības. Pastāv gan zināma problemātika – kristīgo kolonistu liecības par pirmatnējām kultūrām Amerikā ir tendenciozas. Indiānis eiropietim bija neizglītots mežonis, kurš kalpoja tumšajiem spēkiem un kura reliģiskie un ētiskie uzskati šķita pārāk primitīvi, lai vispār tiktu uztverti nopietni. Tomēr pieejamas ir arī pašu iezemiešu liecības, un, sintezējot informāciju no abiem šiem avotiem, iespējams gūt ieskatu vēsturē.

Eiropiskajā kultūrā pieminēšanas vērtā ir sengrieķu dabas filozofija. Viens no tās lielākajiem devumiem, piemēram, bija atomisms - uzskats, ka visa matērija sastāv no haotiski kustīgām daļiņām, starp kurām ir tukšums.⁸⁶ Kalikots apskata Eiropas ideju vēstures nozīmīgākos pavērsienus, viens no tādiem bija platoniskā dvēseles koncepta dzimšana.⁸⁷ Dvēsele nenāk no fiziskās pasaules, tā ir nemirstīga vienība, kas ieslodzīta mirstīgā ķermenī. Pats personības kodols ir it kā piederošs dievišķajam, tas ir pārpasaulīgs, un šī dzīve ir nicināms pārbaudījums valstībā, kas pilna ar ciešanām, kārdinājumiem, bailēm un citām neviesmīlības izpausmēm. Pasauli apdzīvo viena no otras drastiski nodalītas entitātes, kas haotiski mijiedarbojas un kuras ir aizvietošanas vai kuru izzušanai nebūtu nopietnu, ilglaicīgu sekas. Kalikots šo skatījumu sauc par konceptuālo atomismu.⁸⁸

Runājot par sengrieķu filozofiju, nedrīkst piemirst arī Aristoteļa dabisko hierarhiju⁸⁹, kur pasaule tiek sadalīta zemākās un augstākās formās un zemākās kalpo augstāko pastāvēšanai. Kalikots gan nepaskaidro, kādu iespaidu tas atstāj uz turpmākajām attiecībām ar dabu, taču, iespējams, ka dabas cikliskuma izpratnes trūkums traucē ētiskas attieksmes izveidei.

Kā pretēju kartēziskajam duālismam un dzīvnieka-mašīnas idejai, Kalikots nostāda Lakotas kultūras panenteismu.⁹⁰ Gan dzīvā, gan nedzīvā daba ir apveltīta ar garu (vai dvēseli), un visi šie

⁸⁵ **Callicott, J. B.**, *In Defense of the Land Ethic, Essays in Environmental Philosophy*. Albany, N. Y.: State University of New York Press, 1989. P. 129 - 153

⁸⁶ **Berryman, S.**, *Ancient Atomism* // <http://plato.stanford.edu/entries/atomism-ancient/> [Skat. 15. 05. 2015.]

⁸⁷ **Callicott, J. B.**, *In Defense*, P. 134

⁸⁸ Turpat. P. 135

⁸⁹ Turpat. P. 136

⁹⁰ Turpat. P. 138

dabiskie objekti kopā veido Diženo Garu (*Great Spirit*). Šis skatījums ir pazīstams ne tikai Lakotas ciltij, bet arī pārējām Ziemeļamerikas indiāņu grupām. Kopumā indiāņu attieksme pret dabu, vadoties pēc viņu reliģiskajiem uzskatiem, rituālajām praksēm un ikdienišķajiem ieradumiem, ir tāda pati kā pret savu cilti. Amerikas indiānis ir divu kopienu loceklis vienlaicīgi – savas cilts un dabiskās kopienas. Robeža atrodama tur, kur dabas spēki ir stiprāki par cilti, bet arī šajā gadījumā, vēršoties pie Diženā Gara, ir iespējams rast kompromisu. Indiāņu dabiskajā kopienā visi tika uztverti kā „cilvēki”, tikai ar savām īpatnībām, un viņu attiecības ar dabu īsumā varētu raksturot kā „nedari otram to, ko nevēlies, lai dara tev pašam”.

„Vienlaicīgi ar ekoloģijas popularizēšanu un sabiedrības informētības par „vides krīzi” pieaugumu tradicionālās Amerikas indiāņu kultūras simbolizē pazaudētu, bet neaizmirstu harmoniju starp cilvēkiem un dabu. Šī aktuālā indiāņu mistika ir nostalgijas un optimisma sajaukums. Tā pauž nožēlu un sašutumu par biotiski bagāta un daudzveidīga kontinenta izlaupīšanu. Un tā izsaka cerību, ka mūsdienu ASV un Eiropas sabiedrība centīsies īstenot atbilstošas cilvēka - dabas attiecības, tiecoties sasniegt to ideālu, kādu pārstāv tradicionālās Amerikas indiāņu tautas,” kā uzskata Kalikots.⁹¹

Pašu pamatiedzīvotāju viedoklis ir tāds, ka tas, kas bijis skaidrs Amerikas indiāņiem jau izsenis, tikai nupat iekarojis „baltā cilvēka” pasauli – lai tas būtu noticis vides ētikas vai bioloģisko atklājumu jomā.⁹² Viņi uzskata, ka vienmēr ir bijuši vienlīdzīgi ar citiem biotiskās kopienas locekļiem, tos cienījuši un izturējušies pret zemi ar mīlestību un atbildību. Indiāņi netika padzīti no Ēdenes dārza, viņu dārzā ielauzās ieceļotāji no Eiropas kontinenta un pārveidoja to atbilstoši savam uzskatam par to, kādām ir jābūt attiecībām ar dabu. Šis piemērs kalpo par pierādījumu tam, ka, mainoties pasaules uzskatiem, varētu mainīties arī cilvēka vieta pasaulē, kur ekoloģiskās problēmas kļuvušas par normu.

---

⁹¹ Turpat. P. 155

⁹² **Pember, M.A.**, *Western Researchers Finally Appreciating Wisdom of Elders When It Comes to Mother Earth*. 2012. // <http://indiancountrytodaymedianetwork.com/2012/06/11/western-researchers-finally-appreciating-wisdom-elders-when-it-comes-mother-earth-117479> [Skat. 17. 05. 2015.]

4. DZIĻĀS EKOĻĪJAS PAMATI

Dziļā ekoloģija radās Skandināvijā kā rezultāts diskusijām starp Ārni Nesu un viņa kolēģiem Zigmundu Kvaloju (*Sigmund Kvaløy*) un Nilsu Fārlundu (*Nils Faarlund*).⁹³ Viņi ceļoja pa Himalajiem un iepazīs ar vietējo kultūru, kuras pārstāvjiem bija īpašas attiecības ar vietējo dabu. Ceļotāju gidi uzskatīja noteiktus kalnus par svētiem, tādēļ turp doties atteicās. Šī attieksme pret kalniem un dabu kopumā iedvesmoja skandināvus, un tika radīti pamati dziļajai ekoloģijai.

Dziļā ekoloģija ir ekocentriska un bieži tiek saistīta ar nerietumnieciskiem pasaules uzskatiem kā budisms un Amerikas indiāņu garīgums. Pēc tās vadās arī dažādas vides aizsardzības organizācijas, kā piemēram, „*Earth first!*”.⁹⁴

Šajā nodaļā tiks analizētas dziļās ekoloģijas ideoloģiskās pamatstruktūras un tās pamatprincipi, domājot par dabu un tās aizsardzību no pārmērīgās cilvēka ietekmes.

Pirmā apakšnodaļa „Pašrealizācija kā atbilde antropocentriskajam pasaules uzskatam” ir veltīta dziļās ekoloģijas garīgo fundamentu izzināšanai. Kādā veidā mēs varam iegūt empātisku attieksmi pret dzīvo dabu? Ko nozīmē padziļināt savu esību un identificēties ar apkārtējo pasauli?

Otrajā apakšnodaļā „Dziļās ekoloģijas astoņi pamatprincipi” tiek apskatīta dziļās ekoloģijas filozofiskā bāze un praktiskie ieteikumi ekoloģiskās krīzes risināšanai un tālāku problēmu novēršanai.

---

⁹³ Brennan, A., Lo, Y., *Environmental Ethics* // <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/> [Skat. 03. 03. 2015.]

⁹⁴ Barnhill, D.L., *Deep ecology* // *Encyclopedia of Environmental Issues*, Revised Edition. Salem Press. 2011.

4.1. Pašrealizācija kā atbilde antropocentriskajam pasaules uzskatam

Ievērojot pilnīgu atkāpi no antropocentriskā pasaules uzskata, Ārne Ness izveido teorētisko bāzi dziļajai ekoloģijai. Kā tika noskaidrots iepriekšējās bakalaura darba „Antropocentrisma kritika zemes ētikā un dziļajā ekoloģijā” nodaļās, ir nepieciešams atrast pieeju cilvēka un dabas attiecībām, kas ļoti krasi izmaina izpratni par cilvēka lomu tajās. Iespējams, ka dabas pašvērtības meklējumi ir pavisam lieki, ja par epistemoloģisko bāzi, tiešā vai netiešā veidā, nekalpo dažādas antropocentriskas ideoloģijas.

Esejā „Pašrealizācija: ekoloģiska pieeja būšanai pasaulē”⁹⁵ Ness piedāvā pavisam atšķirīgu skatījumu uz sevi un dabas apzināšanos.

Pirmkārt, mēs sevi pietiekami nenovērtējam un jaucam sevi ar savu ego, kura robežas ir samērā ciešas attiecībā pret to, kas mēs potenciāli varētu būt.⁹⁶

Otrkārt, kad ir sasniegta zināma brieduma (*maturity*) pakāpe, attiecības ar pasauli kopumā uzlabojas. Nobriedis cilvēks spēj identificēties ar visām dzīvības formām, neatkarīgi no subjektīvā vērtējuma par tām. Nespēja identificēties rada problēmas arī interakcijās starp *Homo Sapiens* sugas pārstāvjiem, tāpēc mūsu attiecības ar dabu atspoguļo attiecības ar cilvēkiem un otrādi.⁹⁷

Treškārt, patības briedums tradicionāli tiek iedalīts trijās stadijās: sākotnēji ir ego, tad notiek transformācija no ego uz „sociālo es” (*social self*), kurā ietilpst arī ego, un, visbeidzot, „sociālais es” izveidojas par „transcendentālo es” (*transcendental self*), kurā ietilpst „sociālais es”. Kļūdaini būtu ignorēt attiecības ar dabu, tāpēc nepieciešams ieviest terminu „ekoloģiskais es” (*ecological self*).⁹⁸

Ceturtkārt, piepildot savu potenciālu caur pašrealizāciju, mēs varam uzlabot savu dzīves kvalitāti un ievērojami paplašināt savu pasaules izpratni.⁹⁹

---

⁹⁵ Naess, A., *Self-Realization: An Ecological Approach to Being in the World* // Drenson, A., Glasser, H. (eds.), *The Selected Works of Arne Naess. Deep Ecology of Wisdom. Explorations in Unities of Nature and Cultures*. Volume 10, Dordrecht: Springer, 2005. P. 515 - 530

⁹⁶ Turpat. P. 515

⁹⁷ Turpat. P. 515 - 516

⁹⁸ Turpat. P. 516

⁹⁹ Turpat. P. 516

Piektkārt, padziļinot savu pasaules skatījumu, mēs spējam aizvien vairāk identificēties ar citiem. Apkārtējo pašrealizācija palīdz mums īstenot savu pašrealizāciju. Tādējādi morāli spriedumi vairs nav nepieciešami – mēs „dzīvojam un ļaujam dzīvot”.¹⁰⁰

Sestkārt, ekoloģiskā iznīcība apdraud mūsu spēju baudīt priekpilnu eksistenci. Tāpēc planēta (un mēs paši) ir jāpasargā no šāda iznākuma.¹⁰¹

Kas ir šis „ekoloģiskais es” un kā to attīstīt? Ness to sauc par identificēšanās procesu.¹⁰² Viņš apraksta gadījumu no darba laboratorijā, kur strādājis ar spēcīgām skābēm.¹⁰³ Viņš aplūkojis zem mikroskopa divas lāses dažādu ķīmisko vielu, kad tieši pa vidu ielēkusi blusa. Viņš zinājis, ka blusu glābt nav iespējams, tās nāvējošās mocības vilkušās vairākas minūtes. Tajā brīdī pētnieks izjutis ļoti izteiktu identificēšanos ar mirstošo blusu, un sajūtas bijušas daudz spēcīgākas nekā vienkārša empātija. Ja identificēšanās nebūtu notikusi, viņš būtu palicis vienaldzīgs. Šis atgadījums parāda, ka, lai pastāvētu līdzjūtība pret citu sugu dzīvām būtnēm un vienotība starp cilvēkiem, nepieciešams identificēšanās process.

Kā gan izpaužas pašrealizācija? Ness apgalvo, ka par nepieciešamību tās īstenošanai kalpo pašmīlestība. Viņš oponentē Ēriham Frommam (*Erich Fromm*)¹⁰⁴, kurš, balstoties uz Zigmundu Freidu (*Sigmund Freud*), saka, ka mīlestība pret citiem nozīmē pašmīlestības zaudējumu. Paplašināts un padziļināts „es” nezaudē pašmīlestību, mīloša attieksme pret citiem (arī pret citu sugu dzīvām būtnēm) ir tikai viena no cilvēka milzīgā potenciāla izpausmēm. Pamatvajadzības nesastāda pilnīgi visas cilvēka intereses, neapzināties savas intereses nozīmē neapzināties savu potenciālu. Turklāt šāda mīlestības koncepcija ne pavisam nav pietiekama ekoloģiskās apziņas attīstīšanai.

„Ekoloģiskā es” attīstīšanai ļoti nozīmīga ir spēja identificēties ar dabas objektiem. Ness min piemēru ar lapiem, kuri nelikumīgi protestē pret hidroelektrostacijas būvniecību.¹⁰⁵ Vaicāts, kāpēc viņš paveicis šādu noziedzīgu darbību, kāds laps tiesā atbildējis, ka darījis to, jo upe ir daļa no viņa. Parasti starp upi un cilvēku pastāv ārēja saikne, piemēram, upe pieder tai pašai atrašanās vietai, kurai pieder cilvēks, vai kalpo par iztikas avotu. Taču šajā gadījumā saikne ir iekšēja – laps jūtas pazaudējis nozīmīgu sevis daļu. Tātad aizsargāt dabu cilvēkam ar attīstītu „ekoloģisko es” nozīmē aizsargāt pašam sevi – kā izvairīties no iespējamības pazaudēt ekstremitāti.

---

¹⁰⁰ Turpat. P. 516

¹⁰¹ Turpat. P. 516 - 517

¹⁰² Turpat. P. 517

¹⁰³ Turpat. P. 518

¹⁰⁴ Turpat. P. 519

¹⁰⁵ Turpat. P. 521

Pašrealizācija nav egoistiskās patības paplašināšana. Ness atsaucas uz Gandiju (*Mahatma Gandhi*) un saka, ka caur paplašināto „es” visas dzīvās radības ir dziļi vienotas”.¹⁰⁶ Pretēji Fromma sacītajam, kur mīlestība pret citiem nozīmē pašmīlestības zaudējumu, Gandijam pašrealizācija nozīmēja dzīvnieku aizsargāšanu no vardarbības. Viņš neesot ļāvis tempļa iemītniekiem traucēt savus „mazākos brāļus” – čūskas, skorpionus un zirnekļus, tiem ļauts mierīgi vadīt savu dzīvi templī. Ar laiku templī mītošie iemācījušies līdzāspastāvēt, iztiekot bez indīgiem kodumiem un medikamentiem.¹⁰⁷ Spēja identificēties, uztvert citu sugu pārstāvjus kā vienlīdzīgus un spēt miermīlīgi sadzīvot vienlaicīgi ir gan izpausme, gan līdzeklis ceļā uz pašrealizāciju.

Budas mācībai ir ļoti liela ietekme uz Nesa skatījumu. Pilnīga sevis apzināšanās nozīmē to dabisko attiecību apzināšanos, kas pamato un caurvij mūsu eksistenci. No ekoloģiskā viedokļa šāds skatījums ir ļoti noderīgs - nav iespējama pašrealizācija bez identificēšanās ar visu apkārtējo pasauli, „ekoloģiskais es” nevar pastāvēt nekā citādi kā tikai apzinoties to, ka ir viens no ekosistēmas „zobratiem”. Ekoloģiski pareiza rīcība tādējādi nāk dabiskā ceļā, un nav nepieciešams meklēt morāles principus, kas to atbalstītu.

Realitāte ir tik plaša, cik plaša ir esība, tas ir, aizvien lielāka apzināšanās noved pie emocionāli bagātākas, empātiskākas un miermīlīgākas eksistences – ne tikai personīgā mērogā, bet arī mijiedarbojoties ar citām dzīvās dabas vienībām uz šīs planētas.

---

¹⁰⁶ Turpat. P. 524

¹⁰⁷ Turpat. P. 524

4.2. Dziļās ekoloģijas astoņi pamatprincipi

Viena indivīda attīstīts „ekoloģiskais es” vēl nenozīmē ekoloģiski izglītotu sabiedrību. Lai to panāktu, nepieciešams ar savām darbībām rādīt piemēru tiem, kam vēl jāatklāj sev jauna pasaule. Sarežģīto uzdevumu atrisināt samilzušās vides problēmas vislabāk paveikt tiem, kurus nevajag pārliecināt par to, ka problēmas ir reālas un ka ir nepieciešams tās risināt. Dziļās ekoloģijas kustības pārstāvji šim uzdevumam ir ļoti piemēroti, jo, kā jau tika apskatīts iepriekšējā apakšnodaļā „Pašrealizācija kā atbilde antropocentriskajam pasaules uzskatam”, mērķtiecīgi virzās uz sava „es” padziļināšanu un neuzskata, ka ir nepieciešams morālais likums, ja mīlestība pret dabu un vēlēšanās to pasargāt ir daļa no „ekoloģiskā es” un nav meklējama ārpus tā.

Kāds ir dziļās ekoloģijas teorētiskais pamatojums? Ārne Ness kopā ar Džordžu Sešonu (*George Sessions*) izvirzījuši astoņus dziļās ekoloģijas pamatprincipus. Pirmais no tiem ir: „Cilvēku un citas dzīvās dabas uz Zemes labklājībai un plaukšanai piemīt pašvērtība. Šī pašvērtība ir neatkarīga no noderīguma cilvēkiem.”¹⁰⁸ Šis princips parāda, ka jau pašos pamatos dziļā ekoloģija nav antropocentriska, bet nostājas pret antropocentrismu. Ar dzīvo dabu šeit jāsaprot ne tikai augi un dzīvnieki, bet arī upes, kalni, ekosistēmas.¹⁰⁹

Otrais princips: „Bagātība un daudzveidība sekmē dzīvības labklājību, un tām piemīt pašvērtība.”¹¹⁰ Tas nozīmē, ka visām dzīvības formām, neatkarīgi no tā, vai tās tiek uzskatītas par augstākām vai zemākām, piemīt svarīga loma ekosistēmā, un nav pamata tās uzskatīt par nevērtīgām vai mazāk vērtīgām. Arī pašām zemākajām formām piemīt pašvērtība.

Trešais princips ir šāds: „Cilvēkiem nepiemīt tiesības samazināt šo bagātību un daudzveidību, izņemot gadījumus, kad nepieciešams apmierināt vitālas vajadzības.”¹¹¹ Šeit jāņem vērā, ka situācijas un vajadzības mēdz būt ļoti dažādas, un, piemēram, eskimosam sniegamobilis var nozīmēt vitālu vajadzību apmierināšanu, bet tūristam, kurš vēlas izklaidēties, dodoties izbraucienā, sniegamobilis nav vitāli nepieciešams.¹¹² Tāpēc šis princips nozīmē atbildīgu rīcību un rūpīgu savu vajadzību apzināšanu.

---

¹⁰⁸ Naess, A., *The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects* // Drengson, A., Glasser, H. (eds.), *The Selected Works of Arne Naess. Deep Ecology of Wisdom. Explorations in Unities of Nature and Cultures*. Volume 10, Dordrecht: Springer, 2005. P. 37

¹⁰⁹ Turpat. P. 38

¹¹⁰ Turpat. P. 37

¹¹¹ Turpat. P. 37

¹¹² Turpat. P. 39

Ceturtais princips skan šādi: "Cilvēku labklājības un kultūras uzplaukums ir savienojams ar ievērojamu cilvēku populācijas samazināšanos. Lai uzplauktu visa pārējā daba, cilvēku populācijas samazināšanās ir nepieciešamība."¹¹³ Šis princips nenozīmē, ka būtu mākslīgi jāsamazina cilvēku populācija, bet gan jāveic milzīgas, pakāpeniskas izmaiņas mūsu civilizācijas funkcionēšanā ilgstošā laika periodā. Nepieciešams izplatīt atbilstošu informāciju un meklēt jaunas tehnoloģiskās iespējas, lai samazinātu izmaiņu radīšanas apjomu (nevis cīnītos ar sekām).

Piektais dziļās ekoloģijas pamatprincips ir: „Pašreizējā cilvēku ietekme uz pārējo pasauli ir pārmērīga, un situācija strauji pasliktinās.”¹¹⁴ Tas nenozīmē, ka mums vajadzētu pilnībā pārtraukt mijiedarboties ar pasauli, bet gan, ka to vajadzētu darīt atbildīgi un ar mēru. Mežonīgā daba ir jā saglabā pietiekamā apjomā, lai turpinātu pastāvēt līdzšinējā sugu daudzveidība.

Sestais pamatprincips ir šāds: „Jāmaina ekonomiskās, tehnoloģiskās un ideoloģiskās pamatstruktūras, kā rezultātā situācija būs pavisam citādāka.”¹¹⁵ Ekonomisko interešu nozīmīgumu nepieciešams krasi samazināt un priekšplānā izvirzīt ekoloģiskās intereses. Trešās pasaules valstu valdības ir ļoti neieinteresētas mainīt savu ekonomisko politiku.¹¹⁶ Lai ietekmētu ekoloģisko situāciju šajos reģionos, nepieciešams apmierināt katras kultūras vajadzības, ieviešot atbilstošas tehnoloģijas, kuras atstāj mazāku ietekmi uz vidi.

Septītais dziļās ekoloģijas pamatprincips: „Ideoloģiskās pārmaiņas nozīmē dzīves kvalitātes apzināšanos caur pašvērtības apziņu tā vietā, lai turpinātu dzīties pēc aizvien augstāka dzīves standarta. Nāks dziļa atklāsme par atšķirību starp lielumu un diženumu.”¹¹⁷ Caur pašrealizāciju notiek visu lietu pašvērtības apzināšanās. Ekonomiska rakstura mērķu sasniegšana nokļūst otrajā plānā, ja uztveres epicentrā atrodas dabiskā estētika un neatkārtojamas pieredzes mežonīgajā dabā. Materiālie ieguvumi ir pārejoši, taču ekosistēma ir dzīva tikmēr, kamēr tajā netiek veiktas pārmērīgi lielas izmaiņas.

Astotais un pēdējais princips ir visu iepriekšējo principu apstiprinājums: „Tiem, kas piekrīt visiem iepriekšējiem principiem, ir pienākums tieši vai netieši censties veikt nepieciešamās izmaiņas.”¹¹⁸

Dziļās ekoloģijas uzdevums ir meklēt ekonomiskos, ideoloģiskos, reliģiskos cēloņus ekoloģiskajām problēmām un veikt izmaiņas cilvēka uzskatos par pasauli un savu vietu tajā.

---

¹¹³ Turpat. P. 37

¹¹⁴ Turpat. P. 37

¹¹⁵ Turpat. P. 38

¹¹⁶ Turpat. P. 40

¹¹⁷ Turpat. P. 38

¹¹⁸ Turpat. P. 38

Dziļā ekoloģija neapskata tikai cilvēku intereses, lai arī tās neignorē. Svarīgas ir visas dabiskās intereses, un uz to īstenošanu ir tiesības ne tikai cilvēkam, bet arī vilkam, kokam, kalnam, okeānam vai skudrai. Seklā ekoloģija ir tāda, kuru raksturo antropocentriskais pasaules skatījums un ekonomiska rakstura prioritātes.¹¹⁹ Seklās ekoloģijas piekritēji nemeklē „dziļos” cēloņus ekoloģiskajām problēmām un nerisina tās pašos fundamentos.

Dziļās ekoloģijas piekritēji vadās pēc principiem, kuri nav tradicionāli racionāli, bet ir veidoti, balstoties uz to, ka dabai piemīt pašvērtība.¹²⁰ Šādam uzskatam nav noteikti jādā no vienas un tās pašas ticību sistēmas, nozīme ir tikai tam, ka pašvērtība tiek apzināta.¹²¹ Arī ārēji antropocentriskas ideoloģijas var būt neantropocentriskas individuālā kontekstā. Tādēļ atrisinājums mūsu ekoloģiskajai krīzei nav atrodams noteiktā reliģiskā vai ideoloģiskā sistēmā, bet gan tādā dabas uztverē, kas ļauj identificēties ar vismazāko radību un pārstāvēt tās intereses.

---

¹¹⁹ Turpat. P. 47

¹²⁰ Turpat. P. 49

¹²¹ Turpat. P. 49

SECINĀJUMI

Bakalaura darba izstrādes gaitā tika noskaidrots, ka pašreizējās cilvēka attiecības ar dabu veicinājis antropocentriskais pasaules skatījums. No šāda skatījuma dabai piemīt vērtība tikai kā resursam cilvēka vēlmju un vajadzību apmierināšanai. Ja dabai nepiemīt pašvērtība, nav nekāda pamatojuma uzskatīt, ka to būtu nepieciešams aizsargāt no pārmērīgas ekspluatācijas sekām. Līdz ar to dabiskie resursi tiek noplicināti, iet bojā ekosistēmas, izmirst veselas augu un dzīvnieku sugas. Šādas sekas nav labvēlīgas arī cilvēkam, kurš patērē dabiskos resursus, bauda dabas estētisko vērtību un ir ieinteresēts dzīvot veselībai labvēlīgā vidē.

Veicot pētījumu, noskaidrots arī tas, ka tādi vides ētikas novirzieni kā zemes ētika un dziļā ekoloģija atbalsta ekocentrisko pasaules skatījumu un aktīvi kritizē antropocentrismu. Ekocentriskais skatījums nozīmē dabas pašvērtības apzināšanos, neatkarīgi no tā, vai daba kalpo cilvēka vajadzību apmierināšanai vai nē. Šo skatījumu sekmē atkāpšanās no tradicionāli rietumnieciskās vērtību sistēmas un mežonīgās dabas estētiskās vērtības apzināšanās. Pašrealizācija un spēja identificēties ar dabas objektiem nozīmē būtisku empātijas pieaugumu un sevis kā ekosistēmas locekļa apzināšanos. Tādējādi ilgtermiņā tiek vairota rūpes par dabas aizsardzību no cilvēka radīto izmaiņu postošās ietekmes.

Zemes ētikā un dziļajā ekoloģijā antropocentrismā balstītas attiecības starp dabu un cilvēku netiek uzskatītas par ētiski pareizām.

Lai novērstu ekoloģisko krīzi, jāveicina ekoloģiskā izglītība, popularizējot tās idejas, kas veido ekocentrisko pasaules skatījumu. Tikai šādā veidā ir iespējams panākt ievērojamas izmaiņas kolektīvajā mijiedarbībā ar faunu, floru, minerāliem, zemi un ekosistēmu kopumā.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. **Allen, K.**, *Mechanism, Resemblance and Secondary Qualities: From Descartes to Locke*. // *British Journal for the History of Philosophy*. Volume 16, Number 2, 2008. P. 273 – 291
2. **Barnhill, D.L.**, *Deep ecology* // *Encyclopedia of Environmental Issues*, Revised Edition. Salem Press. 2011.
3. **Borerro, J.C., Carson, H.S, Eriksen, M., Galgani, F., Lebreton, L.C.M., Moore, C.J., Reisser, J., Ryan, P.G., Thiel, M.** *Plastic Pollution in the World's Oceans: More than 5 Trillion Plastic Pieces Weighing over 250,000 Tons Afloat at Sea*. // *PLoS ONE*, Volume 9, Number 12, 2014. P. 1 – 15
4. **Callicott, J. B.**, *Beyond the Land Ethic : More Essays in Environmental Philosophy*. Albany, N.Y.: State University of New York Press, 1999.
5. **Callicott, J. B.**, *In Defense of the Land Ethic, Essays in Environmental Philosophy*. Albany, N. Y.: State University of New York Press, 1989.
6. **Callicott, J.B.**, *Land Ethics: Into Terra Incognita* // **Knight, R. L., Meine, C. (eds.)**, *The Essential Aldo Leopold : Quotations and Commentaries*. Madison, Wisconsin : University of Wisconsin Press, 2006. P. 296 – 313
7. **Djupe, P. A., Hunt, P. K.**, *Beyond the Lynn White Thesis: Congregational Effects on Environmental Concern* // *Journal for the Scientific Study of Religion*, Volume 48, Number 4, 2009. P. 670 – 686
8. **Lambert, A.**, *Ecocentrism* // *Encyclopedia of Environmental Issues*, Revised Edition. Salem Press. 2011.
9. **Leopold A.**, *A Sand County Almanac: With Other Essays on Conservation from Round River*. Edition 2. New York: Oxford University Press, 1966.
10. **Leopolds, O.**, *Smilšu grāfistes kalendārs un citas skices par dažādām vietām*, Rīga: Zinātne, 1989.
11. **Minteer, B.A.** *Anthropocentrism*. // **Callicot J.B., Frodeman, R. (eds.)** *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*. Vol. 1. Macmillan Reference USA, 2009. P. 58 – 62
12. **Næss, A.**, *Self-Realization: An Ecological Approach to Being in the World* // **Drengson, A., Glasser, H. (eds.)**, *The Selected Works of Arne Naess. Deep Ecology of Wisdom. Explorations in Unities of Nature and Cultures*. Volume 10, Dordrecht: Springer, 2005. P. 515 – 530

13. **Næss, A.**, *The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects* // **Drengson, A., Glasser, H. (eds.)**, *The Selected Works of Arne Naess. Deep Ecology of Wisdom. Explorations in Unities of Nature and Cultures*. Volume 10, Dordrecht: Springer, 2005. P. 33 – 55
14. **Von Rad, G.**, *Genesis: A Commentary*. Westminster (Philadelphia): John Knox Press, 1973.
15. **Worster, D.**, *Environmental history: Leopold and the changing landscape of history* // **Knight, R. L., Meine, C. (eds.)**, *The Essential Aldo Leopold : Quotations and Commentaries*. Madison, Wisconsin : University of Wisconsin Press, 2006. P. 237 – 254

INTERNETA MATERIĀLI

16. *Autopoiesis – Oxford Reference* // <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195120905.001.0001/acref-9780195120905-e-28> [Skat. 07. 05. 2015.]
17. **Berryman, S.**, *Ancient Atomism* // <http://plato.stanford.edu/entries/atomism-ancient/> [Skat. 15. 05. 2015.]
18. **Boslaugh, S.E.**, *Anthropocentrism* // <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/27493/anthropocentrism> [Skat. 20. 03. 2015.]
19. **Brennan, A., Lo, Y.**, *Environmental Ethics* // <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/> [Skat. 03. 03. 2015.]
20. **Cunningham, L.**, *Saint Francis of Assisi. Italian saint* // *Encyclopedia Britannica* // <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/216793/Saint-Francis-of-Assisi> [Skat. 25. 03. 2015.]
21. **Egerton, F. N.**, *History of Ecological Sciences, Part 47: Ernst Haeckel's Ecology* // *Bulletin of the Ecological Society of America*, Volume 94, Number 3, 2013. P. 222 – 244 // http://esapubs.org/bulletin/current/history_list/history47.pdf [Skat. 25. 03. 2015.]
22. *European wild rabbit (Oryctolagus cuniculus). Invasive species fact sheet*. Department of Sustainability, Environment, Water, Population and Communities, 2011. // <http://www.environment.gov.au/system/files/resources/7ba1c152-7eba-4dc0-a635-2a2c17bcd794/files/rabbit.pdf> [Skat. 03. 05. 2015.]
23. **Faith, D.P.**, *Biodiversity* // plato.stanford.edu/entries/biodiversity/ [Skat. 28. 03. 2015.]

24. **Feister J.**, *Stories About St. Francis and the Animals*//
<http://www.americancatholic.org/Features/Francis/stories.asp> [Skat. 25. 03. 2015.]
25. *Feral animals in Australia - Invasive species*. Department of Sustainability, Environment, Water, Population and Communities // <http://www.environment.gov.au/biodiversity/invasive-species/feral-animals-australia> [Skat. 03. 05. 2015.]
26. *John Muir: A Brief Biography* //
http://vault.sierraclub.org/john_muir_exhibit/life/muir_biography.aspx [Skat. 07. 05. 2015.]
27. **Klassen, J.**, *Industrial Revolution*. Research Starters Sociology (Online Edition), 2009. //
<http://datubazes.lanet.lv:3541/eds/detail/detail?sid=386e1611-04f7-4a6b-9bb9-f8b6e78f07cb%40sessionmgr4005&vid=40&hid=4108&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#db=ers&AN=89185541> [Skat. 25. 03. 2015.]
28. **Muir, J.**, *Man's Place in the Universe // A Thousand-Mile Walk to the Gulf* (Chapter 6, *Cedar Keys*), 1916. //
http://vault.sierraclub.org/john_muir_exhibit/writings/mans_place_in_the_universe.aspx
 [Skat. 07. 05. 2015.]
29. **Pember , M.A.**, *Western Researchers Finally Appreciating Wisdom of Elders When It Comes to Mother Earth*, 2012. // <http://indiancountrytodaymedianetwork.com/2012/06/11/western-researchers-finally-appreciating-wisdom-elders-when-it-comes-mother-earth-117479> [Skat. 17. 05. 2015.]
30. **Watts A., White, L. Jr.**, *Ecological crisis : religious cause and religious solution* (talks and discussion at the First Unitarian Church in San Francisco, Los Angeles), Pacifica Radio Archive, 1971. // <https://youtu.be/OPMpgp-8NM0> [Skat. 28. 03. 2015.]
31. **White, L., Jr.** *The historical roots of our ecologic crisis.* // **Spring D., Spring E. (eds.)** *Ecology and religion in history*. New York: Harper and Row, 1974. //
<https://www.uvm.edu/~gflomenh/ENV-NGO-PA395/articles/Lynn-White.pdf> [Skat. 16.03.2015.]

Bakalaura darbs „Antropocentrisma kritika zemes ētikā un dziļajā ekoloģijā” izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Egija Circene /

/ 25.05.2015.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai:

Vadītājs: Lekt. Mg. phil. Artis Svece

Recenzenti: Dr. phil. Igors Šuvajevs

Dr. phil. (cand.) Anne Sauka

Darbs iesniegts 25.05.2015.

Metodiķe:

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Komisijas sekretārs: